

Sumqayıt hadisələri 1988

Dövri mətbuat 2002-ci il

M ü n d ər i c a t

- ❖ K. Veysəlli. Nəhayət, 14 ildən sonra Sumqayıt hadisələrinə siyasi qiymət veriləcək S. 2
- ❖ A. Abduləliyev. Sumqayıt hadisələrinə hüquqi-siyasi qiymət verilməlidir S. 3
- ❖ Kamran Veysəlli. Hadisələrdən on dörd il keçir S. 5
- ❖ Onları tanıyın və unutmayın S. 7
- ❖ Mustafa N. 14 il öncənin acı xatirəsi. Sumqayıt hadisəsinədək və sonra Ermənistanda baş verənlərə bir nəzər S. 8
- ❖ Xanlar Əliyev. 1988-ci Sumqayıt hadisələrindən 14 il keçir “ Nə üçün Sumqayıt ?! ” S. 12
- ❖ Sumqayıtda baş verən hadisələr (1988-ci il 28-29 fevral) hüquqi və siyasi qiymətini gözləyir S. 16
- ❖ Ələsgər Cabbarov. Sumqayıt həqiqətləri şahidlərin dili ilə S. 20
- ❖ Quliyev.R, Cabbarov X. Sumqayıt hadisələri: həqiqət gənclərin gözü ilə S. 27
- ❖ “Sumqayıt hadisələri”nin törənmə səbəbləri araşdırılmalı, əsil həqiqətlər dünya ictimaiyyətinə çatdırılmalıdır S. 28
- ❖ Əliyev Xanlar. Sumqayıtlılar Milli Məclisə müraciət etdilər S. 29
- ❖ Elnarə İsrailova. Tariximizin səhifələri S. 31
- ❖ Xanlar Əliyev. Sumqayıta qara yaxmaq günahdır S. 32

Nəhayət, 14 ildən sonra Sumqayıt hadisələrinə siyasi qiymət veriləcək

1988-ci il fevralın 28-29-da Sumqayıtda baş vermiş hadisələr uzun illərdir ki, politoloq alimlərin, siyasətçilərin, jurnalistlərin müxtəlif səviyyəli yığıncaqlardakı çıxışlarında, mətbuat səhifələrində dərc olunan yazılarında geniş müzakirə edilir. Təəssüf ki, bu hadisələrdən dərhal sonra “Elm” qəzetində çıxış edib erməni faşizminin xalqımıza qarşı yönəlmiş əməllərini ifşa edən görkəmli alimimiz Ziya Bünyadovun “Nə üçün Sumqayıt?” sualının cavabı yüksək səviyyədə açıqlanmayıb. Nəhayət, 14 ildən sonra Sumqayıt hadisələrinə siyasi qiymət verilməlidir. Bu isə, sözsüz ki, 28-29 fevral hadisələrinin ağırlı günlərini yaşamış, təhqir və təqiblərə məruz qalmış, övladlarını, yaxınlarını itirmiş, mənəvi zərbə vurulmuş sumqayıtlılara bir toxtaqlıq gətirəcəkdir.

Fevralın 1-də yaz sessiyasının ilk iclasında Milli Məclisin sədri Murtuz Ələsgərov məlumat vermişdir ki, 1988-ci il Sumqayıt hadisələrinə siyasi qiymət verilməsi məsələsi gündəliyə salınmışdır və fevralın 20-dək müzakirə olunacaqdır. Oxucularımıza xatırladıyıq ki, bunun üçün Milli Məclisdə Sumqayıtımızı təmsil edən deputatlarımıza minnətdarıq.

“...Ermənilər indinin özündə də ən mötəbər beynəlxalq miqyaslı tədbirlərdə Sumqayıtın adını hallandırmaqdan çəkinmirlər. Ona görə də biz bu hadisələrin törənmə səbəblərini, hansı məqsədlə təşkil olunduğunu dünya ictimaiyyətinə çatdırmalıyıq. Güman edirik ki, ”Sumqayıt”ın səhifəsində növbəti dəfə başlanan bu ağırlı söhbət əlaqədar təşkilatların diqqətini cəlb edəcəkdir. Şübhə etmirik ki, Milli Məclisə seçkilər zamanı sumqayıtlıların yüksək etimad göstərdikləri hörmətli millət vəkillərimiz vaxtı ilə Milli Məclisin arxivinə atılmış müraciətlərin üzə çıxarılıb araşdırmalar aparılmasına nail olacaq, ”Sumqayıt hadisələri”nə siyasi və hüquqi qiymət verilməsi barədə qəbul olunacaq qərarla doğma şəhərimizin təmiz adına vurulmuş ləkəni təmizlənməsinə kömək edəcəklər...” “Sumqayıtın “in 24 fevral 2001-ci il tarixli sayında dərc olunmuş “Hadisələrə siyasi və hüquqi qiymət verilməlidir” sərəhəvəli yazıdakı bu qeydlərə qəzetin çıxışından dərhal sonra öz münasibətini bildirən millət vəkili Xıdır Alovlu demişdir ki, xalqımızın əzəli və məkrli düşməni olan erməni daşnak faşistlərinə qarşı necə mübarizə apardığımız millətimə məlumdur. Sumqayıt hadisələrinin indiyədək yüksək səviyyədə siyasi və hüquqi qiymət almaması məsələsi də mənim yaralı yerimdir. Bu istiqamətdə lazımı iş görülür, nəticə də yaxşı olacaqdır.

Budur, millət vəkili dediyi gün gəlib çatıb. Milli Məclis “Sumqayıt hadisələri”nə siyasi qiymət verilməsi məsələsinin gündəliyə salınmasını qərara almışdır. Bu münasibətlə şəhərimizi Milli Məclisdə təmsil edən deputatlarımızı təbrik edir, onlara Sumqayıtın itirilmiş ümumdünya şöhrətinin bərpa olunması, iqtisadi qüdrətinin daha da artırılması sahəsində gələcək fəaliyyətlərində yeni-yeni uğurlar arzulayırıq.

K. Veysəlli
“Sumqayıt” 09 fevral 2002

Sumqayıt hadisələrinə hüquqi-siyasi qiymət verilməlidir

Sumqayıt hadisələrinin ildönümünə həsr olunmuş toplantıda ermənilərin soyqırım siyasətinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması barədə qərar qəbul olundu.

Dünən “Xalq” Mətbuat Klubunda Siyasi Partiyaların Məşvərət Məclisinin Sumqayıt hadisələrinin ildönümünə həsr olunmuş toplantısı keçirildi. Tədbirdə SP MM üzvləri olan partiya təmsilçiləri ilə yanaşı millət vəkilləri, ziyalılar, Sumqayıt şəhər İH nümayəndələri, hadisələrin iştirakçısı və şahidi olan Sumqayıt şəhər sakinləri də iştirak edirdilər.

Sumqayıtda həlak olanların və Qarabağ şəhidlərinin xatirəsi bir dəqiqəlik sükutla yad edildikdən sonar Sosial Rifah Partiyasının sədri, millət vəkili Xan Hüseyin Kazımlı tədbiri giriş sözü ilə açaraq, iştirakçılara toplantının mövzusu və məqsədi barədə geniş məlumat verdi. Sonra söz YAP icra katibinin müavini, millət vəkili Mübariz Qurbanlıya verildi. M.Qurbanlı çıxışında, əsasən, ermənilərin tarixlər ərzində Azərbaycan xalqına məkrli münasibətləri barədə də danışdı və belə bir münasibətin XX əsrdə də davam etdirildiyini söylədi. Çıxışçı bildirdi ki, Azərbaycan torpaqları erməni işğalçıları tərəfindən təcavüzə məruz qalmış, millətimize qarşı törədilmiş vəhşiliklər, azərbaycanlıların Ermənistandan vəhşicəsinə qovulması, azərbaycanlılara qarşı soyqırımın həyata keçirilməsi real faktlar olmaqla, həm də erməni xislətinin, onların millətimize qarşı çoxəsrlik soyqırım siyasətinin reallıq təzahürləridir. M.Qurbanlı bildirdi ki, Qarabağ təcavüzü, Xocalı soyqırımı, əslində Sumqayıt hadisələrinin planlı və məqsədli davamıdır.

Çıxışda vurğulandı ki, ermənilərin xalqımıza qarşı illərlə törətdikləri vəhşiliklərin bir səbəbi də satqın, xəyanətkar rəhbərlərimizin biganəliyidir, millətdən uzaq olmasıdır, antimillətçi mövqedir və ermənilər belə rəhbərlərdən öz məkrli məqsədləri üçün həmişə istifadə ediblər. Elə Sumqayıt hadisələrində Azərbaycanın o vaxtki kommunist rəhbərlərinin biganəliyi, erməni fitvasına aldanmaları da az rol oynamayıbdır. Ümummillət liderimiz, XX əsrdə Azərbaycan millətinin tərəqqisi yolunda böyük tarixi xidmətləri olan dövlət xadimi Heydər Əliyevin 80-ci illərin ikinci yarısında, ermənipərəst hakim qüvvələrin təzyiqi ilə SSRİ rəhbərliyindən uzaqlaşdırılmasından sonra ermənilər millətimize qarşı təcavüzə niyyətlərində daha da fəallaşdılar və nəticədə Sumqayıt hadisələri baş verdi.

Çıxışçı bildirdi ki, Sumqayıt hadisələrini, faktları, ermənilərin əli ilə ədalətsiz mühakimə olunanların və cəza alanların siyahılarını, ermənilərin təcavüzatlarını beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırmağın vaxtı çoxdan çatıb və Sumqayıt hadisələrinə hüquqi-siyasi qiymət verilməlidir.

Demokratik Azərbaycan Dünyası partiyasının sədri Məmməd Əlizadə, YAP Sumqayıt şəhər təşkilatının sədri, millət vəkili Xıdır Alovlu, YAP partiyalarla iş bölməsinin müdiri, millət vəkili Səyyad Aran, professor, millət vəkili İbrahim İsayev, müstəqil jurnalist, Sumqayıt hadisələri ilə bağlı qanunsuz olaraq ölüm hökmü verilmiş Əhməd Əhmədovun xalası oğlu Ramiq Süleymanoğlu və başqaları öz çıxışlarında Sumqayıt hadisələrinin xronologiyasından, başvermə səbəblərindən, təcavüzatın kimlər tərəfindən və necə təşkil olunmasından, bu təcavüzatda konkret kimlərin iştirak etməsindən danışdılar. Bu təcavüzatda SSRİ rəhbərliyindəki ermənipərəst qüvvələrin, SSRİ prokurorluğunda və hüquq-mühafizə orqanlarında rəhbər vəzifələrdə çalışan ermənilərin təşkilatçılıq əməllərini vurğuladılar. Çıxışlarda Azərbaycan KP MK-nın birinci katibləri işləmiş Ə.Vəzirovun,

A.Mütəllibovun, Sumqayıt rəhbərliyinin erməni təxribatlarına biganəliyinin son nəticədə millət üçün faciələrə səbəb olduğu barədə danışıldı. Xüsusilə, Sumqayıt hadisələri ərəfəsində respublika baş prokuroru işləmiş və bu hadisələrin istintaqında birbaşa iştirak etmiş İ.İsmayılovun istintaq proseslərində erməni müstəntiqlərilə həmfikir olaraq günahların azərbaycanlıların üstünə atılmasında və azərbaycanlıların ermənilər tərəfindən vəhşi millət kimi tanıtılmasında iştirak etməsi bütün iştirakçılar tərəfindən pisləndi. Çıxış edənlər təklif etdilər ki, İ.İsmayılovun, eləcə də o vaxtki Ali Sovetin hadisələrdəki qeyri-humanist, ədalətsiz və milli maraqlara zidd mövqeyinə rəsmi olaraq hüquqi-siyasi qiymət verilsin.

Toplantıda Sumqayıt hadisələrini özündə əks etdirən kitabların, faktik sənədlər toplusunun, bu sahədə jurnalist təhqiqatlarının nəşr olunması, həmçinin hadisələri əks etdirən audio və video materialların dünya ictimaiyyətinə çatdırılması barədə təkliflər də səsləndi. Bildirildi ki, bu vaxta qədər Sumqayıt hadisələrinin beynəlxalq miqyasda təbliğ olunmaması dünya ictimaiyyətində bu hadisələr haqda yanlış təsəvvür yaradıb. Sumqayıt hadisələri ilə bağlı erməni vəhşiliklərinin, ermənilərin millətimizə qarşı soyqırımını istiqamətindəki əməllərinin dünyaya vaxtında çatdırılması yönündə fəal iş aparılmalıdır, ermənilərin məkrli niyyətləri, vəhşilikləri barədə bütün dünya ictimaiyyətinə və beynəlxalq təşkilatlara obyektiv məlumatlar verilməli, həqiqətlər dünyaya bəyan olunmalıdır.

Sonda qərara alındı ki, Siyasi Partiyaların Məşvərət Məclisinin Sumqayıt hadisələri ilə bağlı toplantısı və təkliflər barədə Milli Məclisə müraciət qəbul edilsin və müraciətdə bu hadisələrin MM-də müzakirə olunması, hadisələrə hüquqi-siyasi qiymət verilməsi təklif olunsun.

Toplantıda həmçinin qərara alındı ki, hadisələrlə bağlı təkliflər nəzərə alınsın, onların həyata keçirilməsi və Sumqayıt hadisələrinin geniş miqyaslı təbliği istiqamətində məqsədli fəaliyyət göstərsin.

A.Abduləliyev

“Səs” 21 fevral 2002

Hadisələrdən on dörd il keçir...

Xatirələr, düşüncələr

Fevralın 15 –də “Xəzər” Səhmdar Cəmiyyətinin iclas zalında “Sumqayıt hadisələri”nin 14 illiyi ərəfəsində “dəyirmi masa” arxasında görüş-söhbət təşkil olunmuşdur. Azərbaycan Dövlət Teleradio şirkəti içtimai-siyasi proqramlar redaksiyasının əməkdaşı Qorxmaz Şıxəliyev tədbirin keçirilməsinin məqsədini açıqlayıb, “Sumqayıt hadisələri”nin 14-cü ildönümünün yaxınlaşdığı, nəhayət Milli Məclisin hadisələrə siyasi qiymət verilməsi məsələsinin gündəliyə salınması barədə qərar qəbul etdiyi və müzakirələrə fəal hazırlıq getdiyi bir vaxtda belə bir tədbirin çox böyük əhəmiyyət kəsb etdiyini vurğulayaraq görüş iştirakçılarını “Sumqayıt hadisələri” baş verməyə bilərdimi? və “Sumqayıt hadisələri”ni necə xatırlayırırsınız?” sualları ətrafında diskussiyaya dəvət etmişdir.

Əvvəlcə Sumqayıt şəhər İcra Hakimiyyətinin başçısı, o dövrdə Sumqayıt şəhər İcraiyə Komitəsinin sədri vəzifəsində işləmiş Təvəkkül Məmmədov SSRİ rəhbərlərinin tam dəstəyinə nail olan ermənilərin “Böyük Ermənistan” yaratmaq barədə əzəli arzularını həyata keçirmək planının tərkib hissəsi kimi Dağlıq Qarabağı ilhaq etmək naminə xalqımıza qarşı geniş miqyaslı müharibəyə başlamaq niyyətində olduqlarından tam xəbər verən 1988-ci ilin fevralında cərəyan edən hadisələri geniş təhlil etmişdir. O, xatırlatmışdır ki, Sumqayıtda törədilmiş hadisələr də məhz əzəli düşmənimizin məkrli siyasətinin nəticəsi idi. İcra başçısı 1988-ci il fevralın 26,27,28 və 29-da şəhərdə iğtişaşların törədildiyi vaxtdan uzun illər keçsə də hələ də qaranlıq qalmış ayrı-ayrı məsələlərə aydınlıq gətirmiş, bu hadisələrin araşdırılıb öyrənilməsi kimi həddindən artıq məsuliyyətli bir vəzifəni öhdəsinə götürmüş alimlərə və mütəxəssislərə arzu və təkliflərini bildirmiş, Milli Məclisin “Sumqayıt hadisələri”nə siyasi qiymət verilməsi məqsədilə müzakirələr keçirmək barədə qərarını yüksək qiymətləndirmişdir.

Sonra YAP Sumqayıt şəhər təşkilatının sədri, Milli Məclisin deputatı Xıdır Alovlu, Sumqayıt şəhər İcra Hakimiyyəti başçısının müavini Akif Zeynalov, “Xəzər” Səhmdar Cəmiyyətinin sədri Qüdrət Kərimov, 11 saylı məktəbin direktoru, respublikanın əməkdar müəllimi Ofelya Babayeva, “Ticarət mərkəzi” ATSC-nin sədri, şəhər bələdiyyəsinin üzvü Zaman İsgəndərov, “Exo Sumqayıt” qəzetinin redaktoru Eyruz Məmmədov, təhsil işçiləri həmkarlar ittifaqı şəhər komitəsinin sədri Mayil Zeynalov, şəhər 1 saylı doğum evinin həkimi Şəhla Abışova, Sumqayıt Dövlət Universitetinin kafedra müdiri, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Həsən Sadıqov, politoloq Məmmədli Tağıyev, “Sumqayıt” qəzetinin redaktoru Kamran Hacıyev, şəhər mətbəəsinin direktoru Aydın Məlikov, şəhər müharibə və əmək veteranları şurasının sədri Surxay Məmmədov, N. Gəncəvi adına təbiət və texniki elmlər litseyinin direktoru, respublikanın Əməkdar müəllimi Minarə Tahirova, şəhər telekommunikasiya qovşağının işçisi Yelena Xanəhmədova, Sumqayıt Dövlət Universitetinin kafedra müdiri Ramazan Məmmədov, təhqiqatçı-jurnalist Ramik Suleymanov, 16 saylı məktəbin direktoru Araz İsmayılov və başqaları çıxış edərək şahidi olduqları hadisələri yada salmış, düşmən əli ilə şəhərdə törədilən iğtişaşlarla bağlı öz düşüncə və mülahizələrini bölüşmüşlər. Ümumi rəy birmənalı olmuşdur. Sumqayıt hadisələri Moskvanın dəstəyi ilə Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılması kimi məkrli bir siyasətin reallaşdırılması ssenarisi əsasında ermənilər tərəfindən törədilmişdir. Təəssüf ki, bu hadisələr

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına
MƏRKƏZİ KİTABXANA

hələ də tam araşdırılıb öyrənilməmişdir. Hadisələrə siyasi və hüquqi qiymət verilməli, Sumqayıtın təmiz adı düşmənlərimiz tərəfindən vurulmuş ləkədən təmizlənməlidir. Heç şübhəsiz, Milli Məclisin qəbul edəcəyi qərar sumqayıtlıların neçə illərdən bəri ürəklərində gəzdirdikləri bu arzunun həyata keçməsinə kömək edəcəkdir.

Kamran Veysəlli

“Sumqayıt” 22 fevral 2002

Onları tanıyın və unutmayın

“Sumqayıt hadisələri”nin qurbanlarından biri olan Əhməd Əhmədovun acı taleyi hamımızı ciddi düşündürməlidir. O, keçmiş SSRİ –nin hüquq mühafizə orqanları tərəfindən guya hadisələrin əsas iştirakçısı kimi həbs olunaraq imperiya paytaxtına aparılmış, ermənilərin təhriki ilə ölüm cəzasına məhkum edilmişdir. Hadisələrin əsil təşkilatçısı Eduard Qriqoryan isə bir neçə illik həbs cəzasından sonra azadlığa buraxılmışdır. Ən acınacaqlısı budur ki, heç bir günahı olmayan, məkrli ermənilərin növbəti qurbanına çevrilən Əhməd Əhmədovun üzərindən indiyədək bu qara ləkə götürülməyib. Halbuki xalq hərəkatının geniş vüsət aldığı bir vaxtda hamı bir nəfər kimi “Əhmədova azadlıq!” şüarı ilə imperiya rəhbərlərinə, xalqımızın başına minbir oyun açmış erməni daşnaklarına lənət yağdırırdılar.

İllər keçir, bu gəncin nakam taleyi isə heç kimi narahat etmir. Bunu heç cür unutmamalıyıq...

“Sumqayıt”

22 fevral 2002

14 il öncənin acı xatirəsi. Sumqayıt hadisəsinədək və sonra Ermənistanda baş verənlərə bir nəzər

İndi Ermənistan adlanan tarixi Azərbaycan torpaqlarından soydaşlarımızın 1988-ci il sonuncu kütləvi deportasiyasına ciddi hazırlıq 1987-ci ilin noyabrından başlanmışdı. Həmin il oktyabrın 27-də Heydər Əliyevin SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsindən və Sov. İKP MK Siyasi Bürosunun üzvlüyündən azad edilməsindən dərhal sonra Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsi və azərbaycanlıların Ermənistandan deportasiyası planı işə salınmışdır. İlk vaxtlar bağlı qapılar arxasında müzakirə edilən məsələlər sonradan küçə və meydanlarda ultimatum şəklində səslənməyə başladı.

1988-ci il fevralın 20-də Moskvanın razılığı və Ermənistan rəhbərlərinin rejissorluğu ilə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti Xalq Deputatları Sovetinin sessiyası vilayətin Azərbaycanın tərkibindən çıxıb, Ermənistanın tərkibinə qatılması barədə qərar çıxardı. Bundan sonra vəziyyət ildırım sürətilə kəskinləşdi. Fevralın 28-29 da Sumqayıt hadisələri baş verənədək Ermənistanın hər yerində azərbaycanlılara divan tutulurdu. Bu yazıda həmin günlərdə Amasiya rayonunda və Gümrüdə (keçmiş Leninakan) baş verən hadisələr barədə söhbət açacağıq. Hesab edirik ki, Milli Məclis tərəfindən gec də olsa – 14 il keçdikdən sonra Sumqayıt hadisələrinə hüquqi-siyasi qiymət verilməsi ərəfəsində bəzi faktların açıqlanması yerinə düşər.

1988-ci ilin fevralında Dağlıq Qarabağda erməni separatçılarının yenidən baş qaldırılması dövründə Amasiya Rayon Partiya Komitəsinin təbliğat-təşviqat şöbəsində təlimatçı işləyirdim. Sumqayıt hadisəsi baş verənədək hər gün raykoma onlarla şikayət daxil olurdu. Şikayətlərin əksəriyyəti Gümrüdə azərbaycanlılara qarşı edilən erməni vəhşilikləri barədə idi. Belə ki, Gümrü şəhərinə bazarlığa gedən, yaxud səhərdən tranzit kimi istifadə edən azərbaycanlılar kimliyindən asılı olmayaraq söyülüb-döyülür, təhqir edilirdilər. Şəhərin mərkəzi küçələrində, bazarlarında, vağzallarında azğınlaşmış dəstələr gəzişib, rastlarına çıxan soydaşlarımızı əzişdirib, qarət etdikdən sonra qeybə çəkirdilər. Bütün bunlar milislərin gözləri qarşısında baş verirdi.

Vəziyyətin gərginləşməsi ilə əlaqədar olaraq Ermənistan KP MK-nın qərarı ilə respublika Aqrar-Sənaye Komitəsinin sədr müavini Kim Yeqanyan (Qarabağ ermənisi olduğu üçün azərbaycanca təmiz danışdı), səhiyyə naziri Emil Qabrielyan və MK kənd təsərrüfatı şöbəsi müdirinin müavini Samvel Stepanyan əmin-amanlığı təmin etmək adı altında rayonumuza təhkim edilmişdilər. Həmin dövrdə Amasiya rayonunda 21 min əhali yaşayırdı ki, onun da 18 minini Azərbaycanlılar təşkil edirdi.

Fevralın 26 -da yəni Sumqayıt hadisələrinə 2 gün qalmış raykomun ideoloji məsələlər üzrə katibi Hasmik Yegiazaryan mənə zəng edib, rayonun aran kəndlərinə baş çəkmək istədiyini bildirdi. Günortadan sonra o, mən və başqa erməni təlimatçı birlikdə raykomun UAZ maşınında kəndlərə yola düşdük. Mahaçıq kəndinə gedən yolun ayrıcında Gümrüdən qayıdan qoca kişi ilə qadına rast gəldik. Vəziyyəti öyrənmək üçün onları da maşına mindirdik. Qadın əllərini göyə açıb, fəryad edərək, allahdan imdad dilədi. Onları Gümrüdə necə vəhşicəsinə döydüklərini danışdı. Gümrü avtovağzalında azğınlaşmış ermənilərin bir azərbaycanlı gəncin başını vağzalın dəmir sütunlarına necə çırpdıqlarını titrəyə-titrəyə nəql etdi. Döşündə “Qırmızı ulduz” medalı olan kişi isə dişlərini bir-birinə sıxaraq

susurdu. Onların mənliliyini tapdayan, təhqir edən ermənilərə arvadının yanında cavab verə bilmədiyini üçün nitqi qurumuşdu.

Sonra Güllubulaq kəndinə getdik. Kolxozun inzibati binasında bizə dedilər ki, rayon hərbi komissarlığının göndərişi ilə Gümrüdəki sürücülük kurslarında oxuyan çağırış yaşlı gənclər həmin gün şəhərə imtahan verməyə getmiş, lakin onları orada vəhşicəsinə döymüş və yaralamışlar. Çağırışçıların əksəriyyəti yaralı halda qayıtsa da, 5 nəfəri girov götürmüşdülər. Girov götürülən uşaqların valideynləri kömək üçün qonşu Meğraşad adlanan (əski Qaraməmməd) erməni kəndində yerləşən sərhəd zastavasına müraciət etmək məqsədilə oraya getmişdilər. Biz də ora getdik.

Katib N.Yeqiazaryan oradan rayon partiya komitəsinə zəng edib, MK-nın nümayəndəsi S.Stepanyanla danışdı və girovların azad edilməsi üçün Gümrü şəhər partiya komitəsinin birinci katibi ilə danışmağı xahiş etdi. S.Stepanyan kömək edəcəyinə söz versə də, sonradan bəlli oldu ki, heç yerə zəng etməyibmiş.

Sonra Oxçuoğlu kəndinə getdik. Orada bizə dedilər ki, həmin gün Gümrüyə gedən oxçuoğlulu çağırışçılardan 3-nü yaralamış, 2-ni isə girov götürmüşlər. Kənddən çıxanda yolda daxili işlər şöbəsinin rəisi K.Karutunyan və DTK rayon şöbəsinin sədri R. Martirosyanla qarşılaşdıq. DTK-nın sədri dedi ki, o, Gümrüdəki sürücülük məktəbinin direktoru ilə telefonla danışır, uşaqları özləri maşınla kəndə göndərəcəklər. Lakin sonradan aydın oldu ki, o da yalan danışmış.

Biz rayon mərkəzinə qayıdarkən Güllubulaq-Oxçuoğlu-Gümrü yolunda şəhərə tərəf gedən 50-60 nəfərə rast gəldik. Qadınlar ağlaşır, uşaqlar soyuqdan tir-tir əsirdilər. Artıq hava qaralırdı. Vəziyyətin gərginləşdiyini görəndə raykomun katibi camaatın geri qayıtması üçün onlara söz verdi ki, biz Gümrüyə gedib uşaqları gətirəcəyik.

Şəhərə çatanda artıq qaranlıq düşmüşdü. Sürücülük məktəbinin ətrafında azğınlaşmış dəstələr gəzişirdilər. Onlar bilmirdilər ki, biz uşaqların dalınca gəlmişik. Məktəbin direktorunu soruşduq. Dedilər ki imtahanlar çoxdan qurtardığı üçün hamı evlərinə gedib. Bu vaxt bir erməni xəlvətə bizə söylədi ki, o, azərbaycanlı çağırışçıların müəllimidir və uşaqları xəlvəti məktəbin arxasından yaxınlıqdakı hərbi hissəyə ötürmüşdür. Bayırda gəzişən ermənilər isə elə bilirmişlər ki, azərbaycanlı uşaqlar məktəbin binasındadırlar və bayıra çıxanda onları öldürmək istəyirlərmiş.

Yaxınlıqdakı hərbi hissəyə getdik. Uşaqları gətirdilər. Onlar 9 nəfər idilər. 9-u da arıq, çəlimsiz, əyinləri də yuxa. Gənclərdən 5-i Güllubulaqdan, 2-si Oxçuoğludan, 2-si Güllücə kəndindən idi. Şagirdlərin sürücülük müəllimi əslən Qarabağ erməni idi və Azərbaycanca təmiz danışdı. O, şəxsi maşını ilə uşaqları öz kəndlərinə aparmaqda bizə yardımçı oldu. Oxçuoğlu və Güllubulaq kəndləri rayon mərkəzi ilə Gümrü arasında yerləşdiyi üçün həmin kəndlərdən olan uşaqları valideynlərinə təhvil verdik. Yenidən öz ailələrinə qovuşan uşaqların valideynlərinin sevincinin həddini sözlə ifadə etmək çətindir... Güllücənin uşaqlarını isə rayon daxili işlər şöbəsinə təhvil verib onları xüsusi maşınla rayon mərkəzindən 30-35 km aralıda yerləşən kəndlərinə göndərməyi xahiş etdik. Raykoma təxminən axşam saat səkkizin yarısında qayıtdıq.

Raykomun təşkilat şöbəsinin müdiri V.Avdalyan məni yanına çağıraraq, əvvəlcə gündüz Güllubulaqda mitinq kimlərin təşkil etdiyini soruşdu. Mən ona Güllubulaqda heç kimin mitinq təşkil etmədiyini söylədim və uşaqları Gümrüdən neçə gətirdiyimizi nəql etdim. O isə cavabında dedi ki,

raykoma verilən məlumata görə Güllübulaqda kimlərsə aranı qızıqdırmaq üçün mitinq təşkil ediblərmiş. Sonra əlavə etdi ki, vəziyyətə nəzarət etmək üçün rayonun aktivləri kəndlərə təhkim edilib. Güllübulaqlı olduğum üçün mənə də öz kəndimizə təhkim etdiklərini və dərhal kəndə qayıtmağımın vacibliyini bildirdi.

Mən axşam saat 8-də kəndə qayıtdım. Kənd mədəniyyət evinə toplaşanlar gündüz baş verənləri müzakirə edirdilər. Söhbət əsnasında Dağlıq Qarabağın əzəli Azərbaycan torpağı olduğunu və ermənilərin həmin ərazini Ermənistanla birləşdirmək iddialarının əsassız olduğunu söylədim. Təxminən gecə saat 10-da xəbər gətirdilər ki, Əzizbəyov kəndinin (keçmiş Qaraçanta) 40-50 nəfər sakini əllərində məşəl və dəyənəklərlə Türkiyə sərhədlərinə doğru gedirlər. Tələbləri ondan ibarət idi ki, fevralın 20-dən başlayaraq azərbaycanlılara qarşı edilən vəhşiliklərə son qoyulsun. Türkiyə sərhədinə getməkdə məqsəd isə vəziyyətin gərginliyini hərbiçilər vasitəsi ilə Moskvanın nəzərinə çətdirməkdən ibarət idi. Çünki Ermənistanın hüquq mühafizə orqanları azərbaycanlılara qarşı edilən zorakılıqları ört-basdır edirdilər. İş o həddə çatmışdı ki, ağır xəstələri Gümrüdəki xəstəxanalara aparmaqdan belə imtina edirdilər. Ertəsi gün səhər –yəni fevralın 27-də təhkim olunduğum kənddəki vəziyyət barədə raykomun katibinə məlumat verdim.

Ermənistan KP MK-nın rayonumuza təhkim olunmuş nümayəndələrinin iştirakı ilə birinci katib İldırım Bağirovun otağında keçirilən müşavirədən sonra mənə dedilər ki, sən otaqda qalmalısan. MK-nın şöbə müdirinin müavini S. Stepanyan dedi ki, guya mən Güllübulaqda 50-60 nəfərin yanında demişəm ki, Dağlıq Qarabağda ermənilər ayağa qalxıblarsa, siz də burada ayağa qalxmalısınız. O, mənə milli ədavəti qızıqdırmaqda suçladı. Mən isə baş verənləri bir daha nəql etdim və xahiş etdim ki, ünvanıma deyilənləri araşdırmaq üçün komissiya yaradılsın. Əmin idim ki, həmkəndlilərimdən kimsə mənə əleyhimə ifadə verməyəcək. Raykomun birinci katibi məsələni qələzləşdirməmək üçün üstümə çıxmırsınız, mənə otağından çıxartdı.

Martın 5-də axşam raykomda növbətçi idim. Birinci katib İ. Bağirov da öz iş otağında idi. Telefon zəngi gəldi. Zəng edən MK-nın nümayəndəsi S. Stepanyan idi. O, DTK –nın rayon şöbəsindən zəng etdiyini söylədi və əlavə etdi:

-Mustafayev bilirsən də, sənənin adın “qara siyahıdadır”.

Bir anlıq duruxduq.

-Yox, bilmirəm- dedim.

-İndi bildin—deyə dəstəyi asdı.

S. Stepanyanın mənə etdiyi telefon zəngi barədə birinci katib İ. Bağirova məlumat verdim. Bundan sonra onun da acizliyini dərk etdim. Hər ehtimala qarşı martın 10-da birinci katibin adına erməni dilində məlumat yazdım və S. Stepanyanın azərbaycanlılarının “qara siyahısını” tutmasına qarşı tədbir görülməsini xahiş etdim. Məlumatı raykomun ümumi şöbəsində qeydiyyatdan keçirdim və surətini özümdə saxladım. Bundan sonra təqiblərin daha da gücləndiyini hiss etdim.

Sonradan hamıya bəlli oldu ki, qatı daşnak olan S. Stepanyan əhalisinin böyük əksəriyyətini Azərbaycanlılar təşkil edən Amasiya rayonuna məhz azərbaycanlı kadrların “qara siyahısını” tərtib

etmək və bir-bir onları sıradan çıxartmaq üçün göndərilibmiş. DTK-nın rayon şöbəsi isə həmin “qara siyahı”ların tutulması üçün qərargaha çevrilmişdir.

Məhz həmin S. Stepanyanın rejissorluğu ilə İ .Bağırova tələ quruldu və iyunun 9 –da o, vəhşicəsinə döyülərək vəzifəsindən uzaqlaşdırıldı.

Haşiyə, 1998-ci ilin sentyabrın 19-dan 24-dək mənə keçmiş SSRİ məkanı jurnalistlərinin tərkibində İrəvanda keçirilən tədbirlərdə iştirak etmək qismət oldu. Həmin S. Stepanyan nümayəndə heyətini qarşılayanlar arasında idi. Sonra Kotayqda vilayətin qubernatoru kimi nümayəndə heyətinə ziyafət verdi. Mən rayon komsomol komitəsinin II katibi işləyəndə S. Stepanyan komsomolun Mərkəzi komitəsində təşkilat şöbəsinin müdiri işləyirdi. Onu hələ o vaxtdan tanıyırdım. Məclis sakitləşəndə mən S. Stepanyana yaxınlaşıb, ondan soruşdum ki, xatırlayırsanmı, 1988-ci ilin fevralında Amasiya rayonunda təlimatçı işləyən vaxt mənim adımla “qara siyahıya” salmışdın? Əlavə etdim ki, sən o zaman mənə qarşı haqsız hərəkət etmişdin. Cavab verdi ki, oxşadırdım, lakin indi yadıma düşdün. Etiraf etdi ki, o vaxt haqsız hərəkət edibmiş. Əlavə etdi ki, mənim haqqımda ona verilən məlumatlar əsasında adımla “qara siyahıya” salıbmiş.

Bəziləri yazır ki, guya Ermənistanda azərbaycanlıların diskriminasiyası Sumqayıt hadisələrindən sonra başlayır. Əslində isə görüldüyü kimi, Ermənistanda azərbaycanlıların vəhşicəsinə döyülmələri, girov götürmələri Sumqayıt hadisələrinə qədər mütəşəkkil hal almışdır. Sumqayıt hadisələrindən sonra isə Qərbi Azərbaycanda yaşayan soydaşlarımızın məşəqqəti dəfələrlə artmışdır. Azərbaycanlıları istədikləri qədər döyür, sonra isə deyirdilər ki, şükür edin ki, öldürməyiblər, sağ qalmısınız. Ona görə də, azərbaycanlıların şikayətinə heç yerdə baxılmırdı. O dövr ki, Azərbaycan iqtidarı, nəinki Ermənistanda yaşayan azərbaycanlıların, heç Dağlıq Qarabağda yaşayan soydaşlarımızın hüquqlarını belə müdafiə etmək iqtidarında deyildi.

Mustafa N.

“Xalq qazeti” 27 fevral 2002

1988-ci il Sumqayıt hadisələrindən 14 il keçir

“ Nə üçün Sumqayıt ?! ”

Müdrük bir insan, elm fədaisi akademik Ziya Bünyadovun idrakının hökmü ilə dilindən qopan bu suala və ümumiyyətlə, Sumqayıt hadisələrinin törənmə səbəblərinə ötən 14 il ərzində cavab vermək üçün şahidlərin dediklərinə söykənən saysız qəzet məqalələri, kitabçalar yazılmış, sənədli film çəkilmiş, teleradio verilişləri səsləndirilmişdir. Ümumi cavab aydındır. 1988-ci il fevral ayında “beynəlmiləl” şəhər olan Sumqayıtda törədilən faciənin müəllifi və icraçısı qatı erməni şovinizmi, özgə torpaqları hesabına” Böyük Ermənistan” xülyası ilə yaşayan və ondan bu gün də əl çəkməyən erməni faşizmidir. İndi hadisələrə siyasi və hüquqi qiymət verilməsi ərafəsində bir daha bu mövzuya qayıtmağımızda əsas məqsəd həmin hadisələrin ildönümü və indiyədək deyilməmiş, yazılmamış bəzi incəliklərə aydınlıq gətirməkdir.

Redaksiyamızın qonağı Sumqayıt şəhərindən Milli Məclisə deputat seçilmiş millət vəkili Xıdır Alovludur.

-Xıdır müəllim, 14 il əvvəl siz Sumqayıt şəhərində böyük bir təhsil ocağında – 25 nömrəli məktəbdə direktor işləmişiz. Necə oldu ki, fevral ayının ortalarından Sumqayıtda Sovet quruluşuna yad olan “sərbəst” mitinqlər başladı? Sumqayıtda mitinqləri idarə edən, xalq qarşısında ən çox çıxış edənlərdən də biri elə siz idiniz. Mitinqlərdə yad üsürləri-yəni xalqı süni sürətdə qızıqdırırları tribunadan müşahidə edirdinizmi? Onlar Sumqayıt hadisələri başlanan gün özlərini necə aparırdılar?

Sumqayıt hadisələrinin çox incə, hələ az tədqiq olunmuş mühüm bir məqamına toxundunuz. Bu incə faktı açmamışdan əvvəl, icazə verin, həmin günə qədər baş vermiş bəzi vacib məqamlara aydınlıq gətirim. 1987-ci ilin noyabrından üzdənirəq Aqanbekyanın Parisdə erməni lobbisi qarşısında- biz Dağlıq Qarabağın Qarbaçovun xeyir-duası ilə Ermənistana birləşdirilməsi üçün razılıq almış- bəyanatından sonra mən Sov. İKP. MK-nın siyasi bürosuna böyük həcmdə kəskin etiraz məktubu yazdım. O vaxt Bakıda məktəb direktorlarının təkmilləşdirmə kursunda idim və həmin məktubun sürətlərini Moskvadan cavab gözləmədən, respublikanın bütün rayonlarından kursa gəlmiş məktəb direktorlarına payladım, akademiya, ali məktəblərdə, texnikumlarda, Sumqayıtlı direktorlar Əvəz Mahmudov və Vidadi Kamilovla birlikdə yaydıq. Həmin məktubda Aqanbekyanın bəyanatına cavab olaraq xalqımızın başlaya biləcək etirazlarına ermənilərin cavab olaraq təxribat törədə biləcəkləri tarixi dəlil-sübutlarla açmağa çalışdım. Siyasi Büroya yazmaqla yanaşı, alimlərimizə, ziyalılarıımıza erməni hiylələri barədə tarixi faktları xatırlatmaq üçün geniş fəaliyyətə başladım. Çox təəssüf ki, respublikanın o vaxtkı “mənzur” rəhbərləri, elə cibində partiya bileti gəzdirənlərin bəziləri bunu nəinki başa düşmək istəmir, həm də mənim kimi həqiqəti deyən adamlara barmaqarası baxırdılar. Şəxsən mən bir neçə tərəfdaşım ilə yalqızlıq girdabında, sözün həqiqi mənasında qovrulur, çabalayırdıq. Çünki Azərbaycan xalqının pənahı, həmişə arxasında dağ kimi duran Heydər Əliyev kimi bir şəxsiyyət, ermənilərin məkri ilə Moskvada vəzifə kürsüsündən artıq uzaqlaşdırılmışdı. Nə Bakıda, nə də Moskvada dərdimizi deməyə və ona çarə istəməyə bir samballı, qeyrətli, vəzifəli şəxsiyyət yox idi. İndisə sizin sualınıza cavab verim. Mən erməni hiyləsinə, erməni məkrinə uşaqlıqdan bələdəm. Ermənistanda doğulub boya-başa çatmışam. Ona görə də 1988-ci ilin fevralında həmin hiyləni, tələni

açıq-aydın təsəvvür edir, nə isə qeyri-adi bir hadisə gözləyirdim. Bəli, sonralar məlum oldu ki, Sumqayıta həmin dövrdə 300-ə qədər qara meşin plaş geyinmiş, Azərbaycan dilini dialektlərinə qədər yaxşı bilən erməni təxribatçıları gəlmişdir. Onlar özlərini Ermənistanın ayrı-ayrı yerlərində, xüsusilə Qafan rayonunda, anaları, bacıları, arvadları, qızları ermənilər tərəfindən zorlanan, diri-diri başları kəsilən, təhqir olunan, azərbaycanlıların yaxın qohumları kimi qələmə verir və bunlara qarşı Azərbaycan Respublikası rəhbərlərinin və ümumiyyətlə, azərbaycanlıların heç bir reaksiya vermədiyini qəzəblə bildirir, cavab tədbirləri görməyə, sumqayıtlıları burada yaşayan ermənilərdən qisas almağa təhrik edirdilər. Onlar Sumqayıta hələ hadisə günündən xeyli əvvəl gəlmiş, qırğına təşkilatı, hazırlıq işləri görmüşdülər. İlk növbədə Sumqayıtın cinayətkar ünsürlərini ələ almış, onları narkotik maddələrlə, spirtli içkilərlə, pulla bol-bol təmin etmişdilər.

Fevralın 27-də Sumqayıtın Lenin meydanı qaynar qazan kimi qaynayırdı. Miting iştirakçıları Bakıdan, MK-dan gələnləri təhqir edib çıxış etməyə qoymadılar. Gündüz saat 12-i olardı. O vaxt Sumqayıt Şəhər İcraiyyə Komitəsinin sədri üzünü mitinq iştirakçılarına tutub dedi ki, heç kəsə qulaq asmaq istəmirsiniz, onda şair Xıdır Alovunu dinləyin. Beləliklə, mən gündüz saat 12-dən axşam saat 6-7-yə qədər mitinqi idarə etdim. Çıxışlarımla xalqı sakitliyə çağırıram, bütün baş verənlərin siyasətlə, ağıl, dərrakə ilə yoluna qoyulacağına inandırmaq istəyirdim.

- Xıdır müəllim, bu faktı ki, həmin gün Sumqayıt Şəhər Partiya Komitəsinin birinci katibi şəhərdə olmayıb. Həm də milis idarəsinin rəisi kürsüsü boş imiş.

- Bəli, indi məlum olur ki, bütün bunlar ermənilərin əvvəlcədən Sumqayıtda qırğın törətmək üçün hazırladıqları tələ imiş. Hətta respublika prokuroru İlyas İsmayılov hansı məqsədlə qısa müddətə respublikadan kənara çıxmış, deyilənə görə Yesentukiyə istirahətə getmişdi. Asayışı qorumağa borclu olan bütün milis işçilərindən tabel silahları hələ hadisədən əvvəl yığılmış, böyük bir şəhərin asayışı qorunmalı milis idarəsi rəissiz qoyulmuşdu. Bundan əlavə Sumqayıta birbaşa cavabdeh birinci şəxs, birinci katibin o təlatümlü günlərdə məzuniyyətə çıxması və Moskvaya nə üçün, nə məqsədlə getməsi müəmmalı idi. Yalnız axşama yaxın Sumqayıt Şəhər Partiya Komitəsinin birinci katibi Cahangir Müslümzadə Moskvadan gəlib tribunaya çıxdı. İlk andan ədəbazlığı və mücərrəd çıxışı ilə özünü çox təkəbbürlü apardı. Minlərlə insan onu fitə basdı. Miting iştirakçıları tələb etdilər ki, birinci katib əgər milli təəssübkeşli vətəndaşırsa, aşağı düşüb onlara qoşulsun, küçələrə yürüş etsinlər. Allah şahiddir ki, mən buna yol verməmək üçün Müslümzadəyə mane olmaq istədim. Ancaq o bildiyi kimi hərəkət etdi.

- Siz niyə ona mane olmaq istəyirdiniz?

-Çünki mən gözəl bilirdim ki, əgər meydana toplaşanlar dağılıb küçələrə yürüş etsələr, nə isə bədbəxt hadisələr törənə bilər. Yeni təxribat məqsədilə erməni vurula, ya da öldürülə bilərdi. Çünki 1905-1918-ci illərdə qırğın törətmək üçün ermənilər Bakıda, Gəncədə və digər yerlərdə erməni öldürüb müsəlman məhəllələrinə atmaqla qırğın törətmək təcrübəsinə malikdirlər. Bu üzdənirə q təcrübədən həmin gün Sumqayıtda istifadə edə bilərdilər. Bununla onlar vəhşi azərbaycanlı obrazı yaradıb Dağlıq Qarabağı Ermənistanla birləşdirməyə beynəlxalq ictimaiyyətdə rəy yaradar və Ermənistan da tarixi torpaqlarında yaşayan 300 min nəfər azərbaycanlının qovulması üçün bəhanə əldə edə bilərdilər. Ancaq birinci katib bunu başa düşmədi. Tribunadan kütlənin qabağına düşüb o vaxtkı

Lenin küçəsi, S.Vurğun, Süln küçəsi ilə avtovağzala mənasız və ağılsız yürüş etdi. Bax bu məqamdan da qırğın üçün şərait yarandı.

-Xıdır müəllim, ötən dövr ərzində az tədqiq olunmuş faktlardan biri də, qeyd etdiyiniz kimi, kənardan təxribat məqsədi ilə Sumqayıta gəlmiş ermənilərdir.

-Bu fakt artıq məlumdur. Məhz həmin təxribatçılar həmin hadisələrdən çox-çox əvvəllər ermənilərin kütləvi sürətdə Sumqayıtdan köçmələrini, köç ərəfəsində univərmaqlardan böyük məbləğdə kreditlə qiymətli əşyalar, ziynət şeyləri almalarını, kassalardan bütün əmanət pullarını çıxarmalarını və s. təşkil etmişdilər.

-Bəs, hadisələrin sonrakı axarı, erməni məkrinin mahiyyətini açdı mı?

-Qısa danışacağam, həmin günlərdə Sumqayıta ordu gəlmişdir. Şəhərdə komendant saati elan olunmuşdur. SSRİ DTK sədrinin birinci müavini Babkov Sumqayıtda peyda olmuşdur. SSRİ prokurorluğunda mühüm işlər üzrə müstəntiq baş ədliyyə müşaviri Qalkinin rəhbərliyi ilə istintaq qrupu işləyirdi. 2000 nəfərdən çox sumqayıtlı kütləvi şəkildə həbs olunmuşdur. Onlardan 427 nəfər inzibati məsuliyyətə cəlb olundu. 94 nəfər üçün o vaxt respublika prokuroru işləyən (indi ədalətdən dəm vuran) İlyas İsmayılovun tapşırığı, tövsiyyəsi ilə cinayət işi qaldırılmışdır. Əhməd Əhmədov, Elçin Gəncəliyev, Taleh İsmayılov, Yavər Cəfərov, İsmayıl İsmayılov ən ağır maddələrlə ittiham olunmuşdular. Əhməd Əhmədov Moskvaya aparılaraq dəlilsiz-sübutsuz güllələndi. 6 nəfər sumqayıtlı erməni qətlə yetirmiş Eduard Qriqoryana isə SSRİ prokurorluğunda işləyən ermənlərin təzyiqi və respublika prokurorluğunun himayəsi ilə ağır cinayətlərini saxta yolla yüngülləşdirib Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin hakimi İbayevin sədrliyi ilə 12 il iş kəsildi. Sonra Stavropol vilayətinin Budyonovski şəhərində həbsxanada saxlanılan Eduarda hətta arvadıyla tez-tez görüşməyə şərait yaradılmışdır və sonralar o günahsız kimi həbsxanadan buraxılmışdır.

-Səhf etmərsən, o vaxt sizə qarşı da cinayət işi qaldırılmışdı.

-Bəli, mənə qarşı da cinayət işi qaldırılmışdır. Evimdə və iş kabinetimdə həyasızcasına axtarışlar aparıldı. O günlər “Azadlıq”, “Amerikanın səsi”, “Bi-Bi-Si” və “Moskva” radiosu mənim adımla Sumqayıt hadisələrinə rəhbərlik edən şəxs kimi hallandırmağa başladı. Məqsəd Sumqayıt hadisələrinin azərbaycanlılar tərəfindən əvvəlcədən planlaşdırılıb həyata keçirilməsini dünyaya bəyan etmək idi. Guya bu işin təşkilatçısı Sumqayıtda məktəb direktoru Xıdır Alovlu olmuşdur. Moskva istintaq qrupu bir yana dursun, məni və məsələdən hali olanları təəccübləndirən respublikanın o vaxtki baş prokuroru İlyas İsmayılovu ermənlərin xeyrinə cənfəşanlıığı idi. 3-4 ay çəkən istintaq min bir əzabdan sonra mənə bəraət qazandırdı. Qalkinin mənim haqqımda qaldırılan cinayət işinin sübuta yetirilməməsi və istintaqın ləğv edilməsi haqqında qərarı respublikanın baş prokuroru İlyas İsmayılov təsdiq etməli idi. Sumqayıtın o vaxtki prokuroru mərhum İsmət Qayıbovun mühüm işlər üzrə müstəntiqi Qalkinin verdiyi bəraət sənəd ilə birlikdə məni və aktrisa Afaq Bəşirqızını İlyas İsmayılovun yanına apardı. O, isə ciddi – cəhdlə mənə izahatımda – mitinqdə “camaat, siz də Sumqayıtda erməniləri qırın!” demisən,- ifadəsini yazdırmağa cəhd göstərir və bundan peşman olduğumu yazmağı tələb edirdi. Lakin onun söyləri əbəs oldu. Mən olanı yazdım. Yazdım ki, mən o günləri xalqı sakitləşdirməyə, əmin-amanlığı qorumağa çağımışam və izah etmişəm ki, indi bizim Sumqayıtda yaşayan ermənilərə qarşı hər hansı kobudluğumuz onların əlinə dünyanı bizə qarşı qoymaq üçün bəhanə verir.

-Xıdır müəllim, gəlin etiraf edək ki, aradan 14 il keçməsinə baxmayaraq, biz Sumqayıt hadisələrini nəinki dünyada öz xeyrimizə təbliğ edə bilməmişik, həm də respublika daxilində ona siyasi hüquqi qiymət verməmişik.

- Tamamilə doğrudur. Hələ 1992-ci ilin yanvarında Sumqayıt şəhər sovetinin sessiyasında bir qrup təəssübkeş deputatın ciddi səyi ilə bu barədə Ali Sovetə müraciət qəbul olunmuşdu. Çox təəssüf ki, az sonra hakimiyyəti ələ almış müsəvat-cəbhə liderləri də buna göz yumdular. Görünür, bəzi faktların açıqlanacağından ehtiyat edirdilər. Ancaq indi də gec deyil. Ümidvaram ki, bu yaxınlarda həmin məsələ Milli Məclisdə geniş müzakirə olunacaq. Ən nəhayət, Sumqayıt hadisələrinə hüquqi, siyasi qiymət veriləcək. Bu hadisələrin törədilməsində bilavasitə cavabdeh olan, indi vəzifələrdə işləyən, yağ-bal içində yaşayan şəxslər barədə lazımi ölçü götürüləcək.

- Mərhum akademikimiz Ziya Bünyadovun indi də dünyanı dolaşan “Nə üçün Sumqayıt”? sualının cavabının hərtərəfli təkzibolunmaz faktlarla açıqlanacağına inanırsınızmı?

- Bəli, inanıram. Bunun üçün dövlət səviyyəsində təəssübkeş insanlardan xüsusi komissiya yaratmaq, indi xarici ölkə olan Rusiyanın və digər ölkələrin arxivlərini araşdırmaq, respublikamızda hələ işıq üzü görməmiş materialları təhqiq etmək lazımdır. Gec də olsa, dünya ictimaiyyəti 1988-ci ildə Sumqayıt hadisələrinin ermənilər tərəfindən törədildiyini təfərrüfatına qədər bilməlidir.

... Respublika ictimaiyyəti hadisələrdən 14 il keçməsinə baxmayaraq bir dəhşətli faktı unuda bilmir. Belə ki, 1988-ci ildə cinayət məsuliyyətinə cəlb olunub 94,72 –ci ağır maddələrlə ittiham olunaraq Moskvaya göndərilən Əhməd Əhmədovun, Yavər Cəfərovun, İsmayıl İsmayılovun məhkəmədə adam öldürmək və kütləvi iğtişaşlar törətmək barədə ittihamları sübut olunmadı. Çox maraqlıdır ki, onlardan Yavər Cəfərov, İsmayıl İsmayılov məcburiyyət üzündən respublikaya qaytarıldılar. Ancaq burada onları əfv etmək əvəzinə, hərəsinə 2 il həbs kəsdilər. Əhməd Əhmədovun cinayətləri tam sübuta yetməsə də, erməni lobbisinin təzyiqi ilə onu Moskvada güllələdilər. Beləliklə, ermənilər sübut etmək istəyirdilər ki, Sumqayıt hadisələrini 8-ci sinif təhsili alan, Sumqayıtda Xoflu İplik fabrikində fəhlə işləyən 24 yaşlı təcrübəsiz gənc Əhməd Əhmədov törədib. O vaxt hətta SSRİ Ali Məhkəməsinin sədri “Novaya vremya”da bu işlə əlaqədar yuxarıdan ona böyük təzyiqlər olduğunu etiraf etmişdir.

Sumqayıt hadisələrini törətmiş ermənilərin təhriki ilə ittiham olunmuş, müxtəlif müddətlərdə həbs olunmuş, öldürülmüş bu günahsız adamlara, gec də olsa, bəraət qazandırmaq namus, qeyrət işidir.

Xanlar Əliyev

“Azərbaycan” 28 fevral 2002

Sumqayıt həqiqətləri şahidlərin dili ilə

14 il əvvəl fevralın 28-də adi günlərini yaşayan? 40 yaşını qeyd etməyə hazırlaşan gənclik şəhərinə məkrli düşmən əli uzandı. Bu qanlı-qadali hadisələr haqqında çıx danışılıb, çox yazılıb. Lakin hər dəfə bu mövzuya müraciət edəndə aydın olur ki, “Sumqayıt hadisələri” adlandırdığımız o dəhşətli olayların heç də bütün məqamları axıradək aydınlaşdırılmayıb. Hələ də lazımı qiymətini almayıb. Dünya ictimaiyyətini və beynəlxalq təşkilatları inandıra bilməmişik ki, Sumqayıt hadisələri erməni separatçılarının XIX əsrin sonu XX əsrin əvəllərində Türkiyədə törətdikləri qanlı iğtişaşların davamıdır. Bunun həqiqət olduğunu dərk etmək üçün uzağa getmək lazım deyil.

1996-cı ildə Bakıda Amerika tədqiqatçıları Castin və Karolin Makkartilərin “Türklər və ermənilər” kitabı dərc edilib. Kitabda XIX əsrin sonlarında hazırlanmış erməni üsyanlarının əsil mahiyyəti açıqlanır. Tədqiqatçılar yazırlar ki, erməni separatçılarının planı qiyamçı dəstələr təşkil etmək, onları silahlandırmaq və güclü hücumlar həyata keçirməkdən ibarət idi. Həmin plana əsasən döyüşləri elə yerlərdə aparmaq nəzərdə tutulurdu ki, orada daha çox erməni öldürülsün. Beləliklə də, Avropa dövlətlərində erməni “soyqırımı” barədə fikir formalaşdırmaq mümkün olsun. Osmanlı dövlətini məcbur etsinlər ki, Şərqi Anadoluda yaşayan ermənilərə muxtariyyət versin. Bu məkrli siyasətin kökündə isə, əslində türkləri əzəli yurdlarından didərgin salaraq bu yerlərdə etnik təmizləməni həyata keçirmək dayanırdı.

Sumqayıt hadisələri bir daha göstərdi ki, ermənilər ənənəvi havadarlarının köməyi ilə müasir dövrdə qanlı iğtişaşlar törədərək indiki Ermənistan adlanan Qərbi Azərbaycanda və Dağlıq Qarabağda apardıqları etnik təmizləmə siyasətinə erməni “soyqırımı” donu geyindirmək niyyəti güdürdülər. Biz o qanlı olayları əsasən ildə bir dəfə xatırlasaq da, ermənilər Sumqayıt kartından müntəzəm olaraq bəhrələnməyə çalışırdılar. Onlar qatı millətçi ideoloqlarının fitvası və keçmiş SSRİ-nin xüsusi xidmət orqanlarının iştirakı ilə həyata keçirdikləri sözü gedən iğtişaşlara erməni “soyqırımı” adı verir və bunu bütün dünyaya yayırlar. Əslində isə Sumqayıt hadisələrini Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan Dağlıq Qarabağı ələ keçirmək və Ermənistanda etnik təmizləmə aparmaq niyyəti ilə törədildiyi heç bir şübhə doğurmur. Bunu canlı şahidlər də hər zamanla təsdiqləyə bilərlər. Gəlin onları bir daha dinləyək.

Təvəkkül Məmmədov – *şəhər icra hakimiyyətinin başçısı:*

O vaxt Sumqayıt Xalq Deputatları Soveti İcraiyyə Komitəsinin sədri işləyirdim. Həmin günlərdə Qərbi Azərbaycandan qovulan azərbaycanlıların şəhərimizə axınının ardı-arası kəsilmirdi. Onlara ilk yardımını göstərmək, yerbəyer etmək mənim vəzifə borcum idi. Açıqını deyim ki, belə bir məqamda burada hansısa iğtişaş baş verəcəyini heç kəs ağına gətirməzdi. Çünki Sumqayıt öz beynəlmiləl ənənələri ilə keçmiş ittifaqda digər şəhərlərdən fərqlənirdi. Sən demə, sadələvh sumqayıtlıların gözləri qarşısında əvvəlcədən hazırlanmış ssenari əsasında şəhərin məhəllələrinə xüsusi hazırlanmış adamlar yerləşdirildi. Məqsəd Ermənistandan qovulan azərbaycanlıları qızıqdırmaq və onların əli ilə erməni milli hərəkətini dəstəkləməyən erməni ailələrini məhv etmək idi. Həmin erməni ailələrinin ünvanları, ailə üzvlərinin sayı qabaqcadan müəyyənləşdirilmiş, necə deyərlər, onlar öz qurbanlarını bir-bir seçmişdilər. Məsələn, bir blokda, hətta eyni mərtəbədə yaşayan 4 erməni ailəsindən üçünə divan tutulmuş, dördüncü ailəyə isə heç bir xətər toxunmamışdı. Hadisələrin qabaqcadan planlaşdırıldığını təsdiqləyən bir məqama da diqqəti cəlb etmək istərdim. Belə ki, bizim əlimizdə heç bir fotosənəd,

yaxud çəkiliş materialı olmadığı halda, hadisələrdən cəmi iki gün sonra Fransada, Avropanın digər ölkələrində “Sumqayıt hadisələri” adlı videolent nümayiş etdirildi. Bundan əlavə, şəhərin dövlət təhlükəsizliyi orqanında iğtişası törədən “vəhşi” azərbaycanlıların fotosəkillərindən ibarət iki albom peyda olmuşdu. Maraqlı burası idi ki, onların heç biri sumqayıtlılara tanış deyildi. Əslində isə yerli əhali həmin günlərdə neçə-neçə erməni ailəsini qırğından xilas etmişdi.

Zakir Fərəcov- *şəhər bələdiyyəsinin sədri:*

O vaxtlar mənzil təsərrüfatında işlədiyim üçün demək olar ki, hadisələrin ən qaynar nöqtələrində idim. Fevral ayının ilk günlərindən ermənilər əmanət kassalarındakı pullarını kütləvi şəkildə çıxarırdılar. O vaxt heç kəs bunun fərqi nə varmırdı. Hadisələrdən az sonra bəlli oldu ki, ssenarini hazırlayanlar, onu icra edənlər və erməni separatçılarının havadarları kimlərdir. Bu barədə deyilənləri təkrar etmək istəmirəm. Lakin sumqayıtlıları bir məsələ bu günə kimi narahat edir. Axı, o müdhiş hadisələr zamanı təkcə ermənilər yox, burada yaşayan digər millətlər də mənəvi və maddi ziyana məruz qalıblar. Sual olunur: nə üçün bu günə kimi həmin hadisələr əsl qiymətini almayıb? Nə üçün istintaqa cəlb olunan 100-lərlə sumqayıtlyıya bəraət verilmir? Axı, sonralar tam sübuta yetirilib ki, təkcə Sumqayıt məhkəməsində istintaqa cəlb olunan və ən azı mənəvi zərbələr alan 400 dən çox sumqayıtlının heç bir təqsiri yoxdur. Bununla belə, əgər Qarabağ ssenarisinin əsas müəlliflərindən biri Robert Köçəryan “Sumqayıt hadisələri” kartından planlı surətdə istifadə edirsə, yəni bunu ən mötəbər beynəlxalq qurumların tribunasında dilə gətirirsə, biz də qəti sözüümüzü deməliyik.

Ağamirzə Əhədov- *Sumqayıt bələdiyyəsinin üzvü:*

Dünyanın ən qədim, ən mədəni xalqlarından biri olan azərbaycanlılar Sumqayıt hadisələri zamanı öz nəcibliklərini bir daha sübuta yetirdilər. Sözügedən iğtişanın ən dəhşətli anlarında hadisələrin mahiyyətinə varmayan azərbaycanlı ağbirçəyin erməni qonşusunu necə qoruduğunun şahidi oldum. Onu quldurların qabağını kəsərək yalvarması indi də qulağmdadır. Hadisələrin qızğın vaxtı mərkəzi bazara bir neçə quldur dəstəsi basqın etmişdir. Burada daimi alverlə məşğul olan ermənləri bir göz qırpımında aradan çıxardıq. Onlara xətər toxunmasına imkan vermədik.

Cəmil Quliyev-*Mənzil İstismar-İstehsalat Birliyinin direktoru:*

Həmin gün “Aygün” şadlıq evində toy məclisinə yığılmışdıq. Toyun şirin yerində salona bir dəstə gənc daxil oldu. Ucadan qışqıraraq Sergey adlı ermənini onlara verməyimizi tələb etdilər. Bu arada Sergeyi gizlədə bildik və birtəhər aradan çıxaraq evinə gətirdik. Elə bu vaxt 7-8 nəfərlik dəstə trolleybusdan düşüb binaya yaxınlaşdı. Onlar Sergeyin ailəsi yaşayan mənzilin qapısını bərkdən döyməyə başladılar. Qonşular onları inandırdılar ki, evdə heç kəs yoxdur. Basqınçılar binanın qarşısında qeyri-ixtiyarı ermənicə danışmağa başladılar. Sergeyin arvadı ermənicə danışmaq səsi eşidən kimi ürəklənib balkona çıxdı və yol verdi ki, onları azərbaycanlılardan xilas etsinlər. Dəstə dərhal geri döndü və Sergeyin ailəsi son nəfərədək qətlə yetirildi.

Xalidə Quliyeva- *Şəhərin baş pediatri:*

Hadisələrdən 3-4 gün əvvəl uşağı ağır vəziyyətdə xəstəxanada yatan şəhər sakini Baqdasaryan məndən təkidlə xəstənin evə buraxılmasını xahiş etdi. Səbəbini soruşanda bildirdi ki, köçüb getmək istəyir. Bundan bir qədər sonra doğum evinin baş həkimi Şəhla Abışova məlumat verdi ki, işçilərindən biri – Amaliya Avanesova gözlənilmədən Minvodan zəng vuraraq məzuniyyətə buraxılmasını xahiş edib. Elə bu arada doğum evinin başqa bir işçisi Lusiya Sarkisyanın sorağı Yerevandan gəldi. Onlar çəkinmədən deyirdilər ki, tezliklə Sumqayıtda erməniləri qıracaqlar. Biz ilk vaxtlar buna şayiə kimi

baxsaq da, ehtiyatı əldən vermədik. Hadisələr zamanı doğum evindəki 8 nəfər erməni qadının təhlükəsizliyini təmin etdik. Onu da deyim ki, hadisələrdən dərhal sonra Moskvadan “ Medisinskaya qazeta”nın muxbiri M. Merkumyan Sumqayıta gəldi. İğtişaşlar zamanı doğum evində olan erməni qadınlarla söhbət etdi. İnsafən xəstələr həqiqəti danışdılar, onları qoruyan azərbaycanlılar barədə xoş gözlər dedilər. Lakin müxbir qəzetdə dərc etdirdiyi məqalədə bunun tamamilə əksini yazmışdı: guya iğtişaşlar zamanı azərbaycanlılar doğum evinə hücum etmiş və hamilə erməni qadınlarının qarınlarının yararaq körpələri çıxarmış və başlarını kəsmişlər. Bu artıq erməni həyasızlığının son həddi idi...

Kamran Hacıyev- *“Sumqayıt” qəzetinin baş redaktoru:*

Xoşbəxtlikdən bu ləkə şəhərimizə yapışmadı. Yəni hadisələrdən dərhal sonra onun ssenarisini erməni separatçılarının “mətbəxində” hazırladığı aşkarlandı. Təəssüflər olsun ki, o zamankı respublika rəhbərliyi hadisələri dərindən araşdırmaq, Sumqayıt həqiqətlərini dünyaya yaymaq və SSRİ rəhbərliyinə, ittifaq miqyaslı hüquq- mühafizə orqanlarına hadisələrin mahiyyəti barədə rəsmi müraciət etmək əvəzinə şəhər rəhbərliyinə qarşı sərt tədbirlərə əl atdı. Partiya və sovet orqanlarının rəhbərləri vəzifədən kənarlaşdırıldı, milis idarəsinin rəisi işdən çıxarıldı və şəxsi heyət sözün həqiqi mənasında tərksilah edildi. Şəhərə ordu yeridildi. “Xilaskar” ordunun gəlişi beş nəfər günahsız sumqayıtlı gəncin (Vəkil Babayev, Natiq İsgəndərov, Dadaş Xudaşov, Canpolad Orucov və Surxay Əliyevin) həyatına son qoydu. Həmin günlərdə sovet əsgərinin dəyənəyinə tuş gələn azyaşlı Azər Babayev isə 14 ildir ki, yataqdan qalxa bilmir.

Sumqayıt hadisələri ilə bağlı bizə qarşı edilən haqsızlıqlardan biri də istintaqın bütövlükdə Moskvanın sərəncamına verilməsi oldu. Respublika Prokurorluğunun rəhbərliyi isə pirsipsiz mövqə tutaraq yaxasını kənara çəkdi. Nəticədə min nəfərdən çox sumqayıtlı təhqir dolu istintaq və işgəncələrə məruz qaldı. Onlardan ikisi-Taleh İsmayılov və Elçin Gəncəliyev həbsxanada müəmmal şəkildə vəfat etdi. Heç bir təqsiri olmayan Əhməd Əhmədova isə Moskvada ermənilərin qarşısında ölüm hökmü oxundu. Lakin həmin günlərdə şəhərimizin prokuroru mərhum İsmət Qayıbov xüsusi çeviklik göstərərək hadisələrin başında Eduard Qriqoryan adlı erməninin dayandığını sübuta yetirdi.

Mehman Ömərrov - *Sumqayıt şəhər telekommunikasiya qovşağının rəisi:*

Hadisələr zamanı ən çox əziyyət çəkən xidmət sahələrindən biri də bizim qovşaq oldu. Rabitə xətləri həddən artıq yüklənmişdi. Təlimata görə 9 min nömrəli ATS eyni vaxtda yalnız 820 zəng qəbul edə bilər. Biz bunu nəzərə alaraq həyat əhəmiyyətli idarə və təşkilatlar, sənaye müəssisələri istisna olmaqla, telefonları növbə ilə şəbəkədən açmağa başladıq. Ermənilər bu faktdan da bizim əleyhimizə istifadə etdilər. Onların əsassız şikayətləri ilə əlaqədar məni SSRİ Prokurorluğuna və digər orqanlara çağıraraq izahat istədilər. Çox incidəndən sonra haqlı olduğumu görüb rahat buraxdılar. Amma çox keçmədi ki, məni yenidən Moskvaya çağırdılar. Sumqayıtlı Əhməd Əhmədovun məhkəməsi də həmin vaxtlarda gedirdi. Noyabr ayının 18-də məni həmin məhkəmə salonuna gətirdilər. Əhməd Əhmədov ermənilərlə, onların havadarları ilə üz-üzə dayanmışdı. Salon iki yerə bölünmüşdü. Bir tərəfdə ermənilər oturmuşdular. Onların əksəriyyətini üzdən tanıyırdım. Salonun azərbaycanlılar üçün ayrılmış hissəsində cəmi 3-4 nəfər gözə dəyirdi. Təkcə bu faktdan hər şey məlum olurdu.

Neçə illərdir ki, Sumqayıt hadisələrinə siyasi qiymət veriləcəyi və əsil günahkarların mütəhhimlər kürsüsündə oturacaqlarını görmək ümidi ilə yaşayırıq və inanırıq ki, belə bir gün gələcək. Sumqayıt hadisələrinin kökü məhz ermənilərin Dağlıq Qarabağa ərazi iddiası ilə üzvi surətdə bağlıdır. Sübuta ehtiyac yoxdur ki, erməni separatçılarının və onların havadarlarının əli günahsız azərbaycanlıların qanına batmışdı...

Artıq 14 ildir ki, ən müxtəlif dairələrdə və səviyyələrdə “Sumqayıt iğtişalarının qarşısını almaq olardımı?” sualı dolaşmaqdadır. Açığını deyək ki, bu suala birmənalı cavab vermək o qədər də asan məsələ deyil. Hər halda, həmin illərdə SSRİ hələ güclü idi və onun güclü hüquq-mühafizə orqanları, dövlət təhlükəsizlik qurumları vardı və araşdırmalar, şahid ifadələri, etirafları göstərir ki, ən azı hadisələrdən bir həftə öncə Sumqayıtda yaşayan ermənilər özlərini olduqca şübhəli aparır, şəhərdə naməlum adamlar dolaşırdı. Deməli, yerli camaatın iradəsindən asılı olmayaraq bu hadisələr baş verməli idi.

Tariximizdən az-çox xəbərdar olanlar bilirlər ki, ermənilər daim “Böyük Ermənistan” xülyası ilə yaşayırlar. Onlar zaman-zaman Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları ilə çıxış edir, torpaqlarımızı ələ keçirmək üçün ən hiyləgər metodlara əl atırlar. Nə qədər ki, Heydər Əliyev respublikada və keçmiş SSRİ rəhbərliyində yüksək vəzifələr tuturdu, onlar səslərini çıxara bilmirdilər. Lakin o, vəzifədən uzaqlaşdırıldıqdan sonra erməni separatçıları xalqımıza qarşı geniş miqyaslı təxribatlara başladılar. Xalqımızın ümidi yenə də Heydər Əliyev qətiyyətinədir. İnanırıq ki, bu qətiyyətin sahəsində tezliklə işğal olunan torpaqlarımız azad ediləcək, didərgin soydaşlarımız doğma yurdlarına dönəcəklər. Nəhayət, XIX əsrin sonundan başlayaraq bu günədək xalqımızın başına gətirilən müsibətlərə, o cümlədən Sumqayıt hadisələrinə düzgün siyasi qiymət veriləcəkdir.

Ələsgərov Cabbarov
“Respublika” **28 fevral 2002**

Sumqayıtda baş verən hadisələr (1988-ci il 28-29 fevral)

hüquqi və siyasi qiymətini gözləyir

Sumqayıt hadisələri. Bu hadisələrdən 14 il keçir. Çox təəssüf ki, mətbuatda adətən bunu Sumqayıt hadisələri adlandırırlar. Axı bu hadisələri Sumqayıt törətməmişdi. Sumqayıtlılar belə şeyi ağullarına belə gətirmirdilər. Ona görə o vaxt şəhərin bütün əhalisi şok vəziyyətinə düşmüşdü. 80-dən çox xalq və etnik qrupun nümayəndələri yaşayan, həqiqətən dostluq, beynəlmiləçilik şəhəri olan Sumqayıtın insanpərvər, mehriban sakinləri burada baş verənlərdən dəhşətə gəlmişdilər.

Bu hadisələrdə, iğtişaslarda kənar əl var idi. Bəzi qüvvələr maraqlı idi. Bu hadisələrdə xalqımıza qarşı dəfələrlə soyqırımı törədən, Azərbaycana qarşı daim ərazi iddiasında olan ermənilərin əli var idi. Milli, etnik ədavət kənardan qızıqdırıldı. Ona görə bu hadisələri Sumqayıt hadisələri deyil, Sumqayıtda baş verən hadisələr adlandırmaq düzgün olar. Şəhərimizdə törədilən bu hadisələrin 14 illiyi ilə əlaqədar Sumqayıt şəhər icra hakimiyyətinin təşəbbüsü ilə "Xəzər" Səhmdar Cəmiyyətinin salonunda "Dəyirmi masa" təşkil olunmuşdu. Buraya o zaman baş verən hadisələrin şahidləri, siyasətçilər, hadisələrin səbəblərini tədqiq edənlər, mütəxəssislər, kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələri dəvət edilmişdi.

Təvəkgül Məmmədov

Sumqayıt şəhər İcra Hakimiyyətinin başçısı:

-Hadisələr baş verəndə sovet hökuməti mövcud idi. Heç kəs bilmirdi ki, belə hadisələr baş verər. Hər yerdə dostluqdan, yoldaşlıqdan, beynəlmiləçilikdən söhbət gedirdi. Beyinlərimizi bu cür fikirlərlə doldurmuşdular.

Sən demə mənfur qonşularımız M.Qorbaçovun yenidənqurmasının nə ilə nəticələnəcəyini, SSRİ-nin dağılacağını hamıdan tez başa düşüblərmiş. Özləri də gizlicə hazırlıq görmüşlər. Hadisələr 3 gün ərzində oldu. Dördüncü gün bildik ki, ixtişaşlar kənardan idarə olunur, xarici qüvvələrin göstərişi ilə həyata keçirilir.

Hadisə baş verəndən 6 gün sonra general-leytenant V.Krayev Sumqayıta gəlib şəhərdə komendant saati elan etdi. Bir gün xəritəni götürüb şəhəri öyrənməyə başladı, partiya komitəsinin işçilərini sıxışdırıb kənarlaşdırdı. Erməniləri mənzillərdən toplayıb S.Vurğun adına mədəniyyət sarayına yığdırdı. Sonra şəhərə Sov.İKP MK-nın məsul işçisi Xarçenko gəldi. Şəhər partiya komitəsinin 1-ci katibinin otağında lövbər saldı. Söhbət zamanı açıq şəkildə dedi ki, Şuşa erməni şəhəridir.

Ermənilərin törədiləcək hadisələrdən əvvəl pullarını əmanət kassalarından hamılıqla çıxarmaları da sübut edir ki, onlar qabaqcadan məlumatlandırılmışdı. Mənim fikrim belədir ki, hadisələrdən 14 il keçsə də, ona hüquqi və siyasi qiymət verilməlidir.

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına
MƏRKƏZİ KİTABXANA

Haşiyə: Azərbaycan televiziyası müxbirinin "Hadisələrin qarşısını almaq olardımı?" sualına cənab T.Məmmədov belə cavab verdi:

- Əvvəl olardı V. Krayev ordusu gələndən sonra yox.

Xıdır Alovlu

YAP Sumqayıt şəhər təşkilatının sədri, millət vəkili:

Burada sual verildi ki, hadisələr nə üçün məhz Sumqayıtda törədildi? Suala belə cavab verirəm. Sumqayıt gənclər şəhəridir. Gəncləri yoldan çıxarmaq asandır. Təhrikçiliyə tez uyurlar. Təxribatçı, qızıışdırıcı qüvvələr məhz buna görə məqsədlərinə çatmaq üçün məhz Sumqayıtı seçiblər. Mən şəhərdə vəziyyətin gərginləşdiyini hiss edib Mərkəzi Komitəyə məktub yazıb məlumat vermişdim, təəssüf ki, məhəl qoyan olmadı.

Gəlin, hadisələrin inkişafına nəzər salaq. XX əsrin əvvəllərində Ermənistan adlandırılan Qərbi Azərbaycanda azərbaycanlılar çoxluq təşkil edirdi. Ermənilər onları müxtəlif bəhanələrlə hissə-hissə deportasiya edib, nəhayət 90-cı illərin əvvəllərində türksüz Ermənistana nail oldular. Sumqayıtda törədilən hadisələr bütünlüklə ermənilərlə bağlıdır. Bunu təsdiq edən minlərlə misal göstərmək olar. Görün hadisələr hansı şəraitdə baş verdi: şəhər partiya komitəsinin birinci katibi şəhərdə yox idi. Polis rəisi şəhərdə yox idi. Birinci katib Moskvadan axşam gəlib çıxdı. O özü də dəstələrə qoşulub şəhəri gəzdi. Adamları, iğtişəş törədənləri sakitləşdirməyə səy göstərməyə çalışmağıma baxmayaraq, çox təəssüf ki, məni də istintaqa cəlb edib, ittiham irəli sürməyə başladılar. Ayrı-ayrı şahidlərin ifadələri ilə istintaqdan azad olundum. Onlar izahat verdilər ki, X. Alovlu ermənilərin təhlükəsizliyini təmin etməyə təşəbbüs göstərmişdir, adamları sakitləşdirmişdir. O ki qaldı hadisələrin qarşısını almağa, bu mümkün deyildi. Aydın məsələdir ki, mərkəzdən idarə olunurdusa, deməli baş verməli idi.

Mayıl Zeynalov

O zaman sosial-təminat şöbəsinin müdiri işləyən,

hazırda təhsil işçiləri həmkarlar ittifaqı komitəsinin sədri:

-Hesab edirəm ki, o zaman hiss olunurdu ki, SSRİ-nin dağılması labüd idi. Milli münaqişə ocaqları bir qığılcıma bənd idi. 1986-cı ildə Qazaxıstanda baş verən hadisənin qarşısını almaq mümkün oldu. Sumqayıtdakı hadisələrin qarşısını almaq mümkün olmadı. Çünki bunları ermənilər törətmişdilər. Onların havadarları isə Moskvada idi. Fikir verin, o zaman öldürülən ermənilərin hamısı yaşlı idi. İmkanlılar aradan çıxmışdılar. İşə bax, ölən də ermənidir, öldürən də. Amma günahkar azərbaycanlıdır.

Qüdrət Kərimov

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına
MƏRKƏZİ KİTABXANA

Hadisələr tez-tez, ayrı-ayrı yerlərdə baş verirdi. Əhalidə böyük çaşqınlıq yaranmışdı. Hüquq-mühafizə orqanları iflic vəziyyətində idi. Elələri var idi ki, özünü qorumaq naminə başqalarını güdaza verirdilər. Biz bu hadisələrin qarçısını almağa hazır deyildik. Demək olar ki, çaş-baş qalmışdıq.

Məmmədli Tağıyev

“Bilik” cəmiyyəti şəhər şöbəsinin sabiq sədri:

Ermənilər bizə qarşı həmişə məkrli siyasət yeridiblər. Fikir verin H.Əliyev hakimiyyətdə olanda onlar məqsədlərinə nail olmağa o qədər də cürət etmirdilər. Elə ki, H.Əliyevi istefaya göndərdilər, onlar fəallaşmağa başladılar. Onların ali məqsədi bizə bəllidir: Böyük Ermənistan yaratmaq, Dağlıq Qarabağı Azərbaycandan qoparmaq.. Qopardılar da. O zaman şəhər prokuroru işləmiş mərhum İ.Qayıbov mənə xeyli şəkil göstərib soruşdu:- Bunları tanıyırsanmı? Mən diqqətlə baxıb cavab verdim:- heç birini tanımıram. Həmin adamlar kənardan gəlmə şəxslər idi. Sonralar həmin şəkillər olan albom yoxa çıxdı. Zənn edirəm ki, hər şey diqqətlə araşdırılmalı və qiymətləndirilməlidir.

Zaman İsgəndərov

“Sumqayıt ticarət mərkəzi” ATSC-nin sədri:

O zaman hadisələrin çoxu ticarət obyektlərinin ətrafında baş verirdi. O vaxt kreditlə mal verilir. Qısa müddətdə qiymətli mallar kreditə verildi. Ödəniş üçün mənzillərə gedəndə hamısını boş görürdük. Çünki ermənilər çıxıb getmişdilər. Dövlətin milyonlarla malı batıb getdi. Deməli, bütün bunlar əvvəlcədən hazırlanmış.

Eyruz Məmmədov

“Sumqayıtın əks-sədası” qəzetinin baş redaktoru:

Sumqayıtda baş verən hadisələrlə bağlı mən kitab yazıb, film çəkmişəm. O zaman SSRİ-nin ən böyük vəzifə sahibləri ilə görüşüb müsahibə almışam. Yakovlev, Yazov, Kruçkov və başqaları ilə üzbəüz söhbət etmişəm. O zaman müdafiə naziri işləyən Yazov açıq bildirdi ki, Qorbaçov Sumqayıtda qan töküləndən sonra bizə əmr verdi. Bir məsələyə fikir verin. Əhməd Əhmədov adam öldürməyib. Ona güllələnmə kəsildi. E.Qriqoryan 5 adam öldürmüşdü, 8 qadın zorlamışdı. Ona 12 il verildi. Sonradan isə azadlığa buraxıldı. Bu cür ədalətsizliyə qarşı nə Sumqayıtda, nə də respublikada etiraz edən olmadı. Ə.Əhmədovun məhkəməsində olanlar deyirlər ki, Qriqoryanın mühakiməsində onun tərəfində çoxlu ermənilər toplaşmış müdafiə edirdilər. Ə.Əhmədov isə tək idi, ermənilər az qalırdılar didib parçalasanlar. Hadisələrdən əvvəl deyəndə ki, bizə Azərbaycanın 6 rayonu işğal olunacaq, biz deyirdik bunların başı xarab olub. Deyilən kimi də oldu. Bu da onu sübut edir ki, hər şey əvvəlcədən planlaşdırılıb, həyata keçirilib.

Ofelya Babayeva

11 saylı məktəbin direktoru:

- Mən hadisələr zamanı 30-cu məhəllədə yaşayırdım. Qonşuluqda yeni bir yaşayış evi inşa olunurdu. Bina hazır olanda barakda yaşayan ermənilər qəsdən evlərini yandırdılar. Onları yeni inşa

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına
MƏRKƏZİ KİTABXANA

olunan binaya köçürdülər. Hadisələrdən sonra orada şad-xürrəm yaşadılar. Onlar iş görəndə ölçüb-biçib məqsədlərinə ustalıqla nail olurdular.

Həsən Sadıqov

Sumqayıt Dövlət Universitetinin kafedra müdiri,

fəlsəfə elmləri doktoru:

- Mən universitetimizin rus dili kafedrasının müdiri Ramazan Məmmədovla birlikdə fevral hadisələrini araşdırıb kitab yazmışıq. Bu qənaətə gəlmişik ki, hadisələri Sumqayıtın adı ilə adlandırmaq düzgün deyil. "Sumqayıtda törədilən hadisələr" ifadəsi daha düzgündür. Biz belə hesab edirik ki, Sumqayıtda törədilən hadisələr Dağlıq Qarabağ siyasətinin tərkib hissəsidir.

Bizi sələflərimiz dəfələrlə xəbərdar ediblər ki, tarixi düşmənlərimiz ermənilərdir. Hələ 1906-cı ildə Ömər Faiq Nemanzadə "İrşad" qəzetində yazıb ki, ermənilər Ermənistan yaratmaq üçün bizi İrəvandan, Qarabağdan və Qarsdan qovacaqlar. Onlar məqsədlərinə çatmaq üçün hər cür alçaq hərəkətlərə yol verəcəklər. Onlar əvvəlcə elə vəziyyət yaradacaqlar ki, müsəlmanlar onlara hücum etsinlər, ermənilər xeyli itki versinlər, sonra ağlaşma qurub bütün Avropanı köməyə çağırırlar.

1988-ci il fevral hadisələri bunu dönə-dönə təsdiq etdi. Azərbaycanlılara böhtan atıb, qara yaxıb məkrli məqsədlərinə nail oldular. Biz məkrli, hiyləgər düşməne qarşı güclü mübarizə aparmalıyıq.

Surxay Məmmədov

Şəhər müharibə və əmək veteranları şurasının sədri:

-Ermənilər daim əleyhimizə işləyiblər və işləyirlər. Hələ Podqornı Ali Sovetin Rəyasət Heyətinin sədri olanda Qafanda ermənilər azərbaycanlıların ölümü ilə nəticələnən aksiya törətmişdilər. Hadisə yerinə N.Podqornı gəlmişdi. Ermənilər ipə-sapa yatmırdılar. Podqornı onları xəbərdar etdi ki, bir də belə hərəkət etsəniz Ermənistanı ləğv edəcəyik. Lakin ermənilər tutduqları xəyanətçilik, zorakılıq yolundan dönmürlər. Biz onlara çox güzəştə getmişik. Biz güzəştə getdikcə onların iddiaları artır.

Minarə Tahirova

N.Gəncəvi adına təbiət və texniki elmləri

liseyinin direktoru, əməkdar müəllim:

- Bir gün bizə dedilər ki, yığılıb gəlin S.Vurğun adına mədəniyyət sarayına hamılıqla ermənilərdən üzr istəyin. Yerimizdə donub qaldıq. Biz nə günah işlətməmişik? Biz erməniləri özümüzdə doğma, dost, qardaş bilməmişik. Görün bunlar necə hiyləgərlik işlədib Sumqayıtımıza qara yaxdılar. Bu məsələyə Milli Məclisdə siyasi qiymət verilməsi biz və şəhərimiz haqqında ermənilərin formalaşdırdıqları mənfi fikri götürəcək. Bu məni çox sevindirir.

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına
MƏRKƏZİ KİTABXANA

Şəhla Abuşova,

1 saylı doğum evinin sabiq müdiri:

- Doğum evində xadimə işləyən A. Arutunyan fevralın 26-da işdə idi. Ayın 27-də Minvodan zəng edib məzuniyyət tələb etdi. Bildirdi ki, Sumqayıtda erməniləri qırırlar. Mən təəccübləndim.

Fevralın 28-də hadisələr baş verəndə anladım ki, iğtişas aktı bir gün gecikdirilib. Belə misallar çox gətirmək olar. Fakt budur ki, hadisələr ssenari üzrə törədilmişdir. Mən baş verən hadisələrin bir çox məqamlarını özündə əks etdirən video kaseti AzTV-nin müxbirinə verirəm, qoy ekrandan hamı baxıb görsün. Özümüz üçün nəticə çıxaraq.

Mehdi Mehdiyev

Mərkəzi əmanət kassasının sabiq müdiri:

- Yadımdadır, ermənilər hadisələrdən çox əvvəl, 1986-cı ildən pullarını əmanət kassalarından çıxarırdılar. Sonrakı illər bu kütləvi hal aldı. Bu barədə şəhər rəhbərliyinə məlumat verirdik, onlar da çaş-baş qalmışdılar. Biz bunun mənasını hadisələr baş verəndən sonra anladıq. Bildik ki, hər şey düşünülmüş şəkildə həyata keçirilib.

Araz İsmayılov

16 saylı orta məktəbin direktoru:

- Hələ hadisələr zamanı İsveç jurnalisti Sumqayıtda baş verənlərdən yazaraq bildirdi ki, azərbaycanlılar vəhşi, başkəsəndirlər. Onlar erməniləri qırırlar.

Çünki erməni təbliğatı öz işini görmüşdü. Təcili olaraq hər yana car çəkmişdilər ki, Sumqayıtda erməniləri qətlə yetirirlər. Halbuki, sumqayıtlılar ermənilərin təhlükəsizliyi üçün nə lazımdırsa, edirdilər. Həqiqətdə erməni erməninini öldürüb azərbaycanlıya böhtan atırdı. Bu, ermənilərin ənənəvi metodudur.

Haşiyə: Sual verildi ki, Əhməd Əhmədovu heç kəs müdafiə etmədi. Bu nə ilə əlaqədar idi? Xıdır Alovlu suala belə cavab verdi:

O zaman respublika prokuroru İlyas İsmayılov idi. O, yaltaqlıq edib həbs olunanların işlərini SSRİ prokurorluğuna göndərirdi. Halbuki istintaq respublikada aparılmalı idi. Belə prinsipsiz adamdan nə gözləmək olardı? Öz vətəndaşlarımızın taleyini başqalarına tapşırırdı. Mənə qarşı ittiham irəli sürüldə İ.İsmayılov məndən tələb edirdi ki, boynuna al ki, hadisələr zamanı həyəcanlanıb adamları qızıqdırmışam. Olmayan şeyi mən necə boynuma alım? Bu da bizim hüquqlarımızın müdafiəçisi!

Ramiq Süleymanov

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına
MƏRKƏZİ KİTABXANA

- Baş verən hadisələrlə əlaqədar bir çox məqamları, günahları aydınlaşdırmağa çalışmışam. Apardığım təhqiqatların nəticələri mətbuatda dərc olunub. “Arxadan vurulan zərbə”, “Kimdir müqəssir”? və başqa məqalələrimdə qaranlıq məsələləri aydınlaşdırmağa cəhd göstərmişəm. Bu qənaətə gəlmişəm ki, ermənilər planlarını çox ustalıqla həyata keçiriblər.

Belə deyirlər ki, hadisələr ərəfəsində bir avtobus adam gəlib şayiə yayıb ki, Qafanda ermənilər azərbaycanlıları qətlə yetirirlər. Qəribədi ki, həmin adamlar Bakıya deyil, məhz Sumqayıta gəlib şayiə yayırlar. Məsələ aydındır. Sumqayıt əhalisinin tərkibinə görə kiçik Azərbaycandır. Bütün rayonlarımızı təmsil edən adamlar yaşayır burada. Belə yerdə çaxnaşma salmaq asandır. Ermənilər bunu bilərəkdən ediblər.

Əhmədov, Cəfərov və İsmayılovun işləri üzrə irəli sürülən ittihamlar sübuta yetirilmədi. Amma Əhmədov güllələndi. Müstəntiqlər öz səhvlərini ört-basdır etmək üçün belə etdilər. Onu da deyim ki, o zaman respublika prokuroru olan İlyas İsmayılovun imzalayıb Moskvaya göndərdiyi sənədlərdən ermənilər istifadə edib bizim əleyhimizə böhtan dolu materiallar yazırlar.

Ramazan Məmmədov

SDU-nun kafedra müdiri, fliologiya elmləri namizədi:

- Şəxsən mən o vaxt baş verən hadisələrdən təcəübləndim və elə hesab edirdim ki, məsələni Moskva həll edib yoluna qoyacaq. Təəssüf ki, belə olmadı. Moskva da ermənilərlə əlbir imiş. Təsəvvür edin, erməni A.Mikoyan 40-50 il Moskvada MK-da, Siyasi Bürodada işlədi. Bu elə o demək idi ki, Moskva ermənilərin havadarı idi. SSRİ süqut edən kimi ermənilər ruslara arxalanıb xəyanətkarcasına arzularını həyata keçirməyə başladılar.

Aygün Məmmədova

Sumqayıt tibb məktəbinin tələbəsi:

- Hadisələr baş verəndə mənim 5 yaşım olub. Onların nə demək olduğunu sonralar öyrənmişəm. Mən və yaşıdlarım bunları heç vaxt unutmamalıyıq. Həm də bu hadisələri hər dəfə fevral ayında yox, müntəzəm xatırlamalı, özümüz üçün lazımı nəticə çıxarmalıyıq.

Akif Zeynalov

Sumqayıt şəhər İcra Hakimiyyəti başçısının müavini:

- Mən o zaman mənzil təsərrüfatı idarəsinin rəisi idim. Belə şayiə yaymışdılar ki, guya mənzil təsərrüfatı işçiləri ermənilər yaşayan mənzillərin siyahısını tutub öldürmək istəmişik. Buna görə bizi o yan-bu yana çox çəkdiilər. Amma bir şey çıxmadı. Sübut olunmadı.

Sevindik Hüseynov

Sumqayıt qaçqınlar komitəsi şəhər şöbəsinin müdiri:

- O vaxt Ermənistanda idim. Oradan bu hadisələr necə görünürdü? Aqanbekyan Fransada müsahibə verərkən Dağlıq Qarabağın Ermənistana verilməsi barədə məsələnin Qorbaçovla həll edildiyini bildirəndə ermənilər kənd-kənd, ev-ev gəzib biz azərbaycanlılardan imza toplayır və tələb edirdilər ki, vilayətin Ermənistana verilməsinə biz də razıyıq. Hiyləyə baxın. Görün hansı vasitələrə əl atırdılar.

Hadisələri törətmək üçün yer seçməkdə də səhv etmədilər. Ən münasib yer Sumqayıt imiş. Bununla onlar ən əvvəl bizi sındırdılar. Nə etmək lazım gəldiyini bilmirdik. Onlar isə nə etmək, necə etmək lazım olduğunu gözəl bildilər və bildiklərini etdilər.

Redaksiyadan: “Dəyirmi masa” ətrafında söhbət geniş oldu. Bütün iştirakçılar hadisələrə öz münasibətlərini bildirdilər. Biz onların çıxışlarından əsas məqamları veririk. Bununla belə 1988-ci ilin 28-29 fevralında baş verən hadisələrin görünən və görünməyən tərəfləri çoxdur. Onlar ətraflı təhlil edilməli, hadisələrə, gec də olsa, siyasi və hüquqi qiymət verilməlidir. Ermənilərin yaxdıqları qara ləkə Sumqayıtın və sumqayıtlıların üzərindən birdəfəlik götürülməlidir.

“Məslək” 28 fevral 2002

Sumqayıt hadisələri: həqiqət gənclərin gözü ilə

SDU, YAP Gənclər Birliyinin Sumqayıt şəhər təşkilatının və şəhər Gənclər, İdman və Turizm Baş İdarəsinin birgə təşəbbüsü ilə fevralın 23-də Sumqayıt Dövlət Universitetində Sumqayıt hadisələrinin 14- cü ildönümünə həsr edilmiş elmi-praktiki konfrans belə adlanırdı.

Konfransda idarə, müəssisə və təşkilatlarda çalışan gənclər, SDU-nin və orta ixtisas məktəblərinin tələbələri iştirak etmişlər.

Konfransı giriş sözü ilə açan SDU-nin rektoru professor Nadir Qəhrəmanov bu mövzuda tədbirlərin keçirilməsinin zərurəti haqqında danışmış, hadisələrin əsil mahiyyətinin gənclərə çatdırılması məqsədilə görülən işlərdən söhbət açmışdır.

SDU-nin fəlsəfə və politologiya kafedrasının müdiri, professor Həsən Sadıqov hadisələrin mahiyyəti, səbəbləri və nəticələri haqqında məlumat vermişdir.

Sonra Gənclər, İdman və Turizm Baş İdarəsinin rəisi Musa Həsənov, "Exo Sumqaita" qəzetinin baş redaktoru Eyruz Məmmədov, YAR Sumqayıt şəhər təşkilatı Gənclər Birliyinin sədri Elşən Sadıqov, YAP şəhər təşkilatı Qadınlar Şurasının sədri Dürdanə Şirinova, SDU-nun rus dilli kafedrasının müdiri Ramazan Məmmədov mövzu ətrafında çıxış etmişlər.

Konfransda yekun sözü ilə şəhər icra hakimiyyəti başçısının müavini Ramiz Həsənov çıxış etmişdir.

Konfrans iştirakçılarının adından Milli Məclisə müraciət qəbul edilmişdir.

Şəhər Uşaq və Yeniyetmələrin Yaradıcılıq Mərkəzində, şəhər Mənzil Təsərrüfatı İstehsalat İstismar Birliyində, ayrı-ayrı idarə və təşkilatlarda da Sumqayıt hadisələri ilə əlaqədar tədbirlər keçirilmişdir.

Quliyev.R, Cabbarov X.
"Sumqayıt" 02 mart 2002

“Sumqayıt hadisələri”nin törənmə səbəbləri araşdırılmalı, əsil həqiqətlər dünya ictimaiyyətinə çatdırılmalıdır

Martın 4-də şəhər icra hakimiyyəti başçısı yanında bu məsələ ilə bağlı geniş müşavirə keçirilmişdir. Müşavirədə çıxış edən Sumqayıt şəhər icra hakimiyyətinin başçısı Təvəkkül Məmmədov qeyd etmişdir ki, 1988-ci il fevralın 28-29-da şəhərdə törədilmiş iğtişaşların əsil səbəblərinin araşdırılıb öyrənilməsi istiqamətində az iş görülməyib. “Sumqayıt hadisələri”nə siyasi və hüquqi qiymət verilməsi üçün mütəmadi olaraq lazımı təşəbbüslər göstərilmiş, Milli Məclisin ünvanına müraciətlər olunmuşdur. Televiziya ekranlarında, radio dalğalarında təşkil olunan müxtəlif verilişlər vasitəsilə “Sumqayıt hadisələri”nin törədilməsi səbəbləri açıqlanmış, əsil həqiqətlər geniş ictimaiyyətə çatdırılmışdır. Alimlərimizin, ziyalılarımızın zəhməti ilə ərsəyə gətirilmiş kitablarda da “Sumqayıt hadisələri”nin əsil səbəblərinin açıqlanmasına lazımı təşəbbüslər göstərilmiş, “Sumqayıtın əks sədası” filmi çəkilmişdir.

İcra başçısı sözüünə davam edərək qeyd etmişdir ki, coxsaylı müraciətlərimiz, nəhayət, müsbət nəticəsinə verib. Milli Məclis “Sumqayıt hadisələri”ni müzakirə edib ona siyasi qiymət vermək barədə qərar qəbul edib. Lakin bütün bunlarla kifayətlənmək olmaz. Düşmənlərimiz tərəfindən şəhərimizdə törədilmiş bu hadisələrlə bağlı hələ çox araşdırmalar aparılmalı, qaranlıq məsələlərə aydınlıq gətirilməli, əsil həqiqətlər dünya ictimaiyyətinə çatdırılmalıdır. Bu araşdırmaların nəticəsi olaraq çox yüksək səviyyədə, nəfis şəkildə kitabın ərsəyə gətirilməsinə də böyük ehtiyac var. Bu istiqamətdə ciddi tədbirlər görülməli, gərgin iş aparılmalıdır.

Milli Məclisdə “Sumqayıt hadisələri”nin müzakirəsi ilə bağlı respublika miqyasında müxtəlif tədbirlər həyata keçirilir. Siyasi partiyaların məşvərət qrupu fəaliyyətə başlayıb. Bu qrupun işində şəhərimizdən seçilmiş millət vəkillərinin iştirak etməsini müsbət qiymətləndiririk. Güman edirəm ki, “Sumqayıt hadisələri” ilə bağlı çox vacib məsələni ictimaiyyətin geniş təmsil olunduğu ümumşəhər fəallar yığıncağında da müzakirə etməyə ehtiyac var.

Şəhər icra hakimiyyətinin başçısı “Sumqayıt hadisələri”nin törənmə səbəblərinin araşdırılması, əsil həqiqətlərin üzə çıxarılması, bu hadisələrə siyasi və hüquqi qiymət verilməsi ilə bağlı Milli Məclisdə keçiriləcək müzakirələrə lazımı sənədlərin göndərilməsinin təmin olunması və digər vacib işlərin görülməsi məqsədi ilə sərəncam imzaladığını vurğulayaraq əmin olduğunu bildirmişdir ki, alimlərimiz, ziyalılarımız, bütün şəhər ictimaiyyəti - hamımız birlikdə şəhərimizin adına vurulmuş ləkənin təmizlənməsi naminə üzərimizə götürdüyümüz missiyanı layiqincə yerinə yetirmək üçün əlimizdən gələni əsirgəməyəcəyik.

Müşavirədə sərəncamın şəhər qəzetlərində dərc olunması məqsədəuyğun hesab edilmişdir.

Sumqayıtlılar Milli Məclisə müraciət etdilər

1988-ci il Sumqayıt hadisələrindən 14 il keçməsinə baxmayaraq , hələ də həmin hadisələrə siyasi və hüquqi qiymət verilməyib. Məsələnin digər məğzi də ondadır ki, zaman keçdikcə həmin hadisələrin əsl mahiyyəti daha aydın görünür. Bu müddət ərzində Sumqayıt hadisələrinin Azərbaycan-Ermənistan münaqişələri tarixində yeri müəyyənləşməklə yanaşı o vaxtki SSRİ rəhbərlərinin hadisələrin təşkilində və həyata keçirilməsində rolu təkzibedilməz faktlarla sübuta yetirilir.

Azərbaycan Respublikasının prezidenti möhtərəm Heydər Əliyevin 31 mart-Azərbaycanlıların soyqırımını günü münasibətilə Azərbaycan xalqına 29 mart 2000–il tarixli müraciətində deyilir:”Biz bütöv xalqlara qarşı düşmənçilik təbliğ etmək fikrindən uzağıq. Bu yolun perspektivi yoxdur. Tarixi yaddaşsızlıq və unutqanlıq xalqımızın taleyüklü tarixi problemlərin həllində keçilməz maneələr yarada bilər. Bunların dərslərini aradan qaldırmaq , indiki və gələcək nəsilləri xalqımıza qarşı fəaliyyət göstərən düşmən qüvvələrə və planlara qarşı ayıq-sayıqlıq ruhunda düzgün tərbiyə etmək bizim vəzifəmizdir.”

Şəhər icra aparatında keçirilən yığıncaqda 14 il əvvəl müəmmalı şəkildə Sumqayıtda baş vermiş hadisələr bir daha ətraflı müzakirə olunmuşdur. Sumqayıt şəhər icra hakimiyyətinin başçısı Təvəkkül Məmmədov geniş məruzə ilə çıxış etmişdir. O qeyd etmişdir ki, 1988-ci ilin fevral ayının 27-29-da Sumqayıt şəhərində törədilmiş iğtişaşlar nəticəsində müxtəlif millətlərdən olan 32 adam, o cümlədən 26 nəfər erməni , 5 nəfər azərbaycanlı , 1 nəfər ləzgi qətlə yetirilmiş,400 nəfərdən çox adam bədən xəsarəti almış ,200-dən çox mənzil talan edilmiş, 50-dən artıq mədəni-məişət obyektləri dağıdılmış, 40-dan çox nəqliyyat vasitələri sındırılmış və qismən yandırılmış, şəhərə o dövrün qiymətləri ilə 7 milyon rubl və ya 10 milyon ABŞ dolları məbləğində maddi ziyan vurulmuşdur. İğtişaşları araşdırmaq məqsədilə keçmiş SSRİ Baş Prokurorluğu tərəfindən18/55461-88 nömrəli xüsusi cinayət işi açılmış, 444 nəfər adama qarşı cinayət işi qaldırılmış , 400 nəfərə yaxın vətəndaş məhkəmələrin qərarı ilə qısa müddət təcridxanalarda saxlanılmışdır.

İğtişaşların təşkilatçısı Sumqayıt müəssisələrinin birində fəhlə işləyən 24 yaşlı Əhməd Əhmədov elan edilmiş , ona keçmiş SSRİ Ali Məhkəməsinin qərarı ilə güllələnmə hökmü oxunmuş və hökm Moskva şəhərində icra olunmuşdur. Hadisələrin əsas iştirakçılarından biri kimi elan edilmiş Taleh İsmayılov 15 il müddətində azadlıqdan məhrum olunaraq siyasi məhbus kimi Tbilisi şəhərinə göndərilmiş və bir ildən sonra orada vəfat etmişdir. Digər vətəndaşlar məhkəmələrin qərarı ilə 2 ildən 14 ilə qədər azadlıqdan məhrum edilmişlər. Yalnız hadisələrdən bir müddət sonra Sumqayıt Şəhər Məhkəməsində baxılmış 427 cinayət işi respublika Prokurorluğu tərəfindən yenidən araşdırılmış və müəyyən edilmişdir ki, 414 cinayət işi tam əsassız olmuşdur.

Sumqayıt şəhərində baş vermiş hadisələrin on illər ərzində dostluq, beynəlmiləçilik şəhərində formalaşmış şəhər əhalisi , Sumqayıtın və Azərbaycan Respublikasının rəhbərliyi üçün qəfil və tamamilə gözlənilməz olmuşdur.

Bununla bərabər Ermənistanın millətçi qüvvələri şəhərdə baş vermiş hadisələrdən istifadə edərək dərhal keçmiş SSRİ-nin və xarici ölkələrin kütləvi informasiya vasitələrində antiAzərbaycan

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına
MƏRKƏZİ KİTABXANA

kampaniyasına başlamış , dünya ictimaiyyəti nəzərində Azərbaycanlıların zalım, qəddar, vəhşi obrazını yaratmaq məqsədilə geniş şəkildə Azərbaycan dövləti , xalqımız barədə qeyri obyektiv , qərəzli məlumatlar yaymışlar..

Məruzə ətrafında müzakirələrdə Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi Sumqayıt şəhər şöbəsinin rəisi Tarverdi Məmmədov ,”Sumqayıtçörək” ATSC idarə heyətinin sədri, Milli Məclisin deputatı Tofiq Hüseynli , “Azərkimya” Dövlət Şirkətinin prezidenti , Milli Məclisin deputatı Fikrət Sadıqov , təqaüdcü Nurəddin Babayev , şəhər polis idarəsi rəisinin müavini Hüseynağa Xancanov ,şəhər Bərpa xəstəxanasının cərrahı Vaqif Qəhrəmanov, “Sumqayıt superfosfat” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti idarə heyəti sədrinin müavini Əli Məmmədov , “Neftqazavtomat” Elm İstehsalat Birliyinin direktoru Əli Əmirov, Sumqayıt şəhər icra hakimiyyəti başçısının müavini Akif Zeynalov çıxış edərək 14 il bundan əvvəl erməni daşnakları tərəfindən Sumqayıtda törədilmiş hadisələrlə bağlı xatirələrini danışmış, son vaxtlara qədər qaranlıq qalmış bəzi məqamlara aydınlıq gətirmiş, arzu və təkliflərini bildirmişlər. Natiqlər Sumqayıtda törədilmiş hadisələrin bir daha dərinlənən araşdırılmasını, şəhər icra hakimiyyəti başçısının sərəncamı ilə bu məqsədlə kompleks tədbirlər həyata keçirilməsini, şəhər rəhbərliyinin Sumqayıtdan seçilmiş deputatların müraciətləri əsasında nəhayət Milli Məclisdə Sumqayıtda törədilmiş hadisələrə siyasi qiymət verilməsi barədə məsələnin müzakirə edilməsi ilə bağlı qəbul olunmuş qərarı yüksək dəyərləndirmişlər.

Prezident aparatının məsul işçisi Əbülfəz Hüseynov yığıncaqda çıxış etmişdir

Sumqayıt şəhər icra hakimiyyətinin başçısı Təvəkkül Məmmədov yekun sözü ilə çıxış etmişdir.

Yığıncaqda Milli Məclisə müraciət qəbul olunmuşdur.

Əliyev Xanlar
“ Azərbaycan” 26 mart 2002

Tariximizin səhifələri

Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivinin Sumqayıt filialında “Tariximizin səhifələri” adlı sərgi təşkil edilmişdir. Bundan məqsəd 14 il əvvəl ermənilərin Sumqayıtda törətdikləri faciəli hadisələrin əsil təşkilatçılarını və səbəblərini bir daha göstərmək, onların bədnam hərəkətlərini ifşa etməkdir. Fevralın 27-dən nümayiş etdirilməyə başlanmış sərgi mayın 31-dək davam etdiriləcəkdir. Sərgidə nümayiş etdirilən informasiya xarakterli eksponatlar bu hadisələrin ermənilər tərəfindən törədildiyini bir daha sübut edir. 1992-ci ildə, hadisədən dörd il sonra Sumqayıt şəhər xalq deputatları Sovetinin IV sessiyasında bir qrup deputat Sumqayıt hadisələrinə siyasi qiymət verilməsi üçün səlahiyyətli komissiyanın yaradılmasını vacib hesab etmiş və sessiyada bu barədə müvafiq qərar qəbul olunmuşdur. Sərgidə həmin sessiyanın materialları ilə də tanış olmaq mümkündür.

Elnarə İsrailova
“Sumqayıt” 13 aprel 2002

Sumqayıta qara yaxmaq günahdır

Erməni faşist daşnakları 1988-ci ilin fevralında Sumqayıtda iğtişəşlər törətdilər, Qarabağda firavan həyat sürən soydaşlarını azərbaycanlılara qarşı ayağa qaldırmaq üçün bu bölgədə olan sumqayıtlı ermənilərn qanlarına qəltan etməkdən belə çəkinmədilər. Çünki Azərbaycanımızın dilbər guşəsi olan Qarabağı ələ keçirmək üçün həтта öz millətindən olan adamları da qurban vermək onlar üçün adi bir hal idi. Ən başlıcası ermənilər Sumqayıtda törətdikləri qanlı hadisələri özlərinə məxsus qeyri-adi operativliklə bütün dünyaya bəyan edərək Sumqayıtı qatillər və millətçilər şəhəri kimi rüsvay etmək üçün hər şeyi ölçüb biçmişdilər. Onların bu çirkin niyyətləri əslində “sapı özümüzdən olan” üzdənirəq soydaşlarımızın köməyi ilə bir növ baş tutdu. Sumqayıtlılar artıq 14 ildir ki, bu qanlı hadisələrin məhz ermənilər tərəfindən törədildiyini sübut etməyə çəlişir, doğma şəhərə vurulmuş qara ləkənin silinməsinə nail olmaq arzusu ilə yaşayır və mübarizə aparırlar. Fevral hadisələri ilə bağlı Milli Məclisdə müzakirələr aparılacağı barədə məlumat sumqayıtlıların sevincinə səbəb olmuş, onlarda doğma şəhərin təmiz adının tezliklə özünə qaytarılması məqsədilə hadisələrə siyasi, hüquqi qiymət veriləcəyinə, əsil həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılacağına inamı artırmışdır. Milli Məclisdə müzakirələrin başlanılacağı günün intizarı ilə yaşayan sumqayıtlılar bu günlərdə yeni mənəvi zərbəyə məruz qalmışlar. Mayası halallıqla, zəhmətlə yoğrulmuş Sumqayıt “Yeni Müsavat” qəzetində dərc olunmuş “Azərbaycanda PKK kabusu” sərlövəhəli yazıda “ölü zona” kimi damğalanıb, minbir böhtana məruz qalıb. Gənclik çağlarından həyat yolu tikinti meydançalarında, dəzgah arxasında keçən, ürəyinin hökmü ilə, öz zəhməti hesabına müxtəlif peşələrə yiyələnib bacarıqlı mütəxəssislər kimi cəmiyyətdə layiqli yerlərini tutan sumqayıtlıların ünvanına təhqiramiz sözlər deyilib. “Müsavat”ın oxucularına təqdim etdiyi bu yazı şəhərimizdə böyük narazılıq hiss ilə qarşılıb. Bunu redaksiyaya daxil olan müraciətlər də sübut edir. Rəy və təkliflər bir mənəlidir: Sumqayıta qara yaxmaq günahdır. Əsası olmayan böhtanlar üçün “Müsavat”çılar cavab verməlidirlər. Sunqayıtda qanlı hadisələr törədib öz millətindən olan insanları qətlə yetirən erməniləri müəyyən mənada başa düşmək olardı. Erməni faşist daşnakları müqəddəs Azərbaycan torpaqlarını ələ keçirmək üçün həmişə minbir fitnə-fəsada əl atmış, qanlı terror hadisələri törətməkdən belə çəkinməmişlər. Sumqayıtlıların ermənilər tərəfindən törədilmiş hadisələrə siyasi, hüquqi qiymət verilib əsil həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması ilə doğma şəhərə 14 il bundan əvvəl vurulmuş qara ləkənin götürülməsi intizarında olduqları bir vaxtda “Yeni Müsavat”ın respublikamızın nəhəng sənaye mərkəzini heç bir əsası olmayan, qərəzli tənqid hədəfi seçib ona minbir böhtan atması, görəsən hansı məqsədə xidmət edir?

Qələm dostumuz, sumqayıtlı jurnalist Xanlar Əliyevin “Azərbaycan” qəzetində dərc olunmuş yazısında bu suala müəyyən qədər aydınlıq gətirilib. Oxucularımızın arzusunu nəzərə alaraq həmin yazını “ Sumqayıt”ın bu sayında dərc edirik.

Müxalifət və onun qəzetləri bu dəfə sumqayıtlılara qara yaxır

Müsavət mirzələrinin “Azərbaycanda PKK kabusu” başlıqlı yazısını nəzərdən keçirənlər dərhal başa düşürlər ki, bu öz sənətinə hörmət edən jurnalist qələminin məhsulu deyil. İlk növbədə ona görə ki, yazıda bircə tutarlı fakt da gözə dəymir. Özünü əsil azərbaycanlı sayan obyektiv qələm sahibi 350 min nəfərdən çox yurddaşımızın yaşayıb-yaratdığı, Sumqayıt kimi müasir sənaye mərkəzinə “ölü

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına
MƏRKƏZİ KİTABXANA

şəhər”, onu idarə edən rəhbər işçilərə isə “PKK terrorçuları” adı yapışdırmağı öz vətəndaşlıq qururuna sığışdırmazdı. Elə isə bu ağ yalanın arxasında hansı qərəzli niyyətlər durur? Bu suallara cavab axtaranda altı il əvvəlki əhvalatlar yada düşür. 1996-cı ildə parlament seçkilərinə hazırlıq gedirdi. O vaxt Sumqayıtda Milli Məclisin deputatı seçilmək fikrinə düşən İsa Qəmbərovun seçicilərlə görüşləri təşkil olunurdu. Belə görüşlərdən biri də yanvarın 27-də baş vermişdi. İlk baxışdan burada qeyri-adi heç nə yox idi. Demokratiya yolu tutan müstəqil dövlətimizdə hər bir vətəndaşın qanun çərçivəsində deputat seçilmək hüququ var. Ancaq ondan 3 gün sonra yanvarın 30-da “Yeni Müsavat”da “ Bomba partlamadı” yazısını oxuyanlar şok vəziyyətinə düşdülər. Yazıda deyilirdi ki, yanvar ayının 27-də İsa Qəmbərov Sumqayıtda olanda onun maşınına bomba qoyulub. Həmin gün çoxsaylı cangüdənlərin arasında Sumqayıta görüşə gələn İ. Qəmbərovdan bomba əhvalatını soruşub izahat tələb edəndə nə cavab verəcəyini bilmədi. Amma bomba əhvalatı onu bir daha gözdən saldı. Təbii ki, Milli Məclisə deputat seçkilərində İsa Qəmbərova səs verən olmadı.

Sumqayıta “ölü şəhər”, onun say-seçmə deputatlarına “PKK terrorçusu” adı yapışdırmaq istəyən müsavətçilər, görünür altı il əvvəlki biabırılığın əvəzini çıxmaq istəyirlər. Onların məqsədi aydındır: hansı yolla olur-olsun, ictimaiyyəti çaşdırmaq. Lakin belə iftirlərlə heç nəyə nail olmaq mümkün deyil.

Bu gün dövlət başçısının məqsədyönlü daxili və xarici siyasəti respublikanın hər yerində olduğu kimi, Sumqayıtda da bəhrələrini verir. İqtisadi islahatlar həyata keçirilir, yeni-yeni özəl sənaye müəssisələri yaradılır. Xarici investisiyanın köməyi ilə artıq nəhəng alüminum istehsalı sahəsi iş ahəngini bərpa edir. Burada 700 nəfər sumqayıtlı işləyir. “Azərboru” kimi nəhəng müəssisə xarici investisiya hesabına dirçəlmək ərafəsindədir. Kimya kompleksində buxar-generator qurğusunun köməyi ilə uğurlar əldə edilir.

70-80-ci illərdə Sumqayıtın hərtərəfli inkişafı üçün şəxsi nüfuzundan maksimum istifadə edərək EP-300 kimi nəhəng zavodun və digər onlarla müəssisənin burada tikilməsinə nail olmuş Heydər Əliyev uzaqgörənliyini bu gün şəhər sakinləri yüksək qiymətləndirir.

Səbrin, dözümlü bir həddi olur. Artıq sumqayıtlılar da müxalifətin xalqa bu cür düşmən münasibətinə göz yuma bilmirlər. Onlar belə bir mövqedədirlər ki, respublikada yaradılmış demokratik şərait, söz, mətbuat azadlığı, plüralizm mühiti o demək deyil ki, müxalifət xalqın ünvanına qara yaxsın, böhtan desin. Bakı, Naxçıvan, Gəncə, Mingəçevir və başqa şəhərlərin PKK terrorçuları tərəfindən zəbt olunacağını və hazırda Ceyrançöldə PKK-çıların min hektarlarla təlim bazaları olduğunu uyduranlar xalqımız qarşısında məsuliyyətini niyə dərk etmirlər?

Tofiq Hüseynli (millət vəkili): - Adları “PKK terrorçusu” kimi qələmə verilənləri sumqayıtlılar yaxşı tanıyırlar. Həmin insanlar öz gənclik illərini Sumqayıtla bağlamış və onun ərəsəyə gəlməsinə də zəhmətlərini əsirgəməmişlər. Sumqayıtlıların etimad göstərdiyi bir millət vəkili kimi, bu günlər mənə

də çoxsaylı seçicilərim müraciət edirlər. Böhtançıların ciddi tənbeh olunmaları üçün müvafiq təşkilatlar qarşısında məsələ qaldırmağımı tələb edirlər.

Xıdır Alovlu (millət vəkili): - Mən Milli Məclisdə dediklərimi yenə də təkrar edirəm. Sumqayıtda PKK-ya dəstək verən kürdlərin sıx yaşadıklarını deyənlər çox böyük səhv edirlər . Ümumiyyətlə, Azərbaycanda, həmçinin Sumqayıtda PKK-çılar yoxdur. Bir millət vəkili kimi mən dövlətçiliyimiz

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına
MƏRKƏZİ KİTABXANA

üçün təhlükəli mahiyyət daşıyan belə məlumatın güc nazirliklərimiz tərəfindən dəqiqliklə araşdırılmasını xahiş edirəm. Həmin cızma- qarada sumqayıtlıların qohumluq əlaqələri, həmçinin mənim həyat yoldaşımın harada işləməsi hallandırılır. Namuslu, qeyrətli insan başqasının ailəsinə belə böhtan atmaz!

Zakir Fərəcov (Sumqayıt şəhər bələdiyyəsinin sədri): - Adları qərəzlə çəkilən Sumqayıt rəhbərlərinin hamısının ilk gəncliyimdən tanıyıram .Onların heç birisi nə kürd əsilli , nədə terrorçudur. Mətbuatdan oxuduğumuz kimi , hakimiyyətdə olduğ vaxt rüşvəti ancaq qızılla ,xarici valyuta ilə qəbul edən İsa Qəmbərovun PKK ilə əlaqədə olduğu daha ağılabatandır.

Sevindik Səfərov (polis idarəsinin rəisi):- Bir ay əvvəl Müsavat Partiyasının üzvləri Sumqayıtda mitinq keçirmək cəhdində oldular. Onlar əvvəlcədən dövlətçiliyimizə qarşı böhtan dolu vərəqələr yaydılar. Təbii ki, bu, şəhər sakinlərinin narazılığına səbəb oldu. İflasa uğramış müxalifət indi də bu cür iyrənc üsullara əl atır. Tam məsuliyyətlə bildirirəm ki, Sumqayıt şəhərində nəinki PKK qruplaşmaları, heç PKK-nın sırayı üzvləri də yoxdur və ola da bilməz!

Xanlar Əliyev

“Sumqayıt” 01 iyun 2002